

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ І МУЗЕЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, МУЗЕЄЗНАВСТВА ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

Кваліфікаційна робота
на тему: ПРОЄКТ МУЗЕЙНОЇ ВИСТАВКИ
«БУДІВЛЯ, ЯКА ВИСТОЯЛА: ХРУЩОВКА, ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ
ФЕНОМЕН»

Здобувача вищої освіти
другого освітнього рівня (магістр)
спеціальності 027 «Музеєзнавство,
пам'яткознавство»
освітньої програми «Музейно-екскурсійна
діяльність»

Ульянова Андрія Романовича

Науковий керівник: доктор історичних
наук, професор кафедри історії,
музеєзнавства та пам'яткознавства

Тортіка Марія Валеріївна

Рецензент: Доктор історичних наук,
професор, завідувач відділом
євразійського степу інституту
сходознавства імені А. Ю. Кримського
НАН України **Олег Борисович Бубенок**

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I. Хрущовка, як соціокультурний феномен	12
РОЗДІЛ II. Наукова концепція проєкту музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»	22
2.1 Обґрунтування актуальності музейного висвітлення.....	22
2.2 Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої виставки	24
2.3 Наскрізні проблеми виставки, основні засоби побудови та їх характеристика.....	26
2.4 Архітектурно-художній образ.....	27
РОЗДІЛ III. Музейно-педагогічна програма шкільного профілю на 2022-2023 рр. «Хрущовка, як соціокультурний феномен»	31
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	40
ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ	55
ДОДАТКИ	56

Харківська державна академія культури

Факультет: Соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності

Кафедра: Історії, музеєзнавства та пам'яткознавства

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Напрямок підготовки: 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»
(шифр і назва)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри
А. ЩЕРБАНЬ

“__” _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

УЛЬЯНОВ АНДРІЙ РОМАНОВИЧ

1. Тема роботи: **Проект музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»**

Museum exhibition project «The building that survived: khrushchevka as a socio-cultural phenomenon»

Керівник роботи – Тортіка М.В., доктор історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства

затверджений засіданням кафедри, протокол № _____ від _____ року

2. Строк подання студентом роботи - січень 2023 р.

3. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

ВСТУП

РОЗДІЛ I. Хрущовка, як соціокультурний феномен

Висновки до розділу

РОЗДІЛ II. Наукова концепція проекту музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»

2.1 Обґрунтування актуальності музейного висвітлення теми

2.2 Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої виставки

2.3 Наскрізнні проблеми виставки, основні засоби побудови та їх характеристика

2.4 Архітектурно-художній образ

Висновки до розділу

РОЗДІЛ III. Музейно-педагогічна програма шкільного профілю на 2022-2023 рр. «Хрущовка, як соціокультурний феномен»

Висновки до розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ

ДОДАТКИ

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та затвердження теми дипломної роботи	вересень	
2.	Виявлення та вивчення літератури з теми дипломної роботи	жовтень-листопад	
3.	Написання тексту I розділу дипломної роботи	грудень	
4.	Написання тексту II розділу дипломної роботи	січень	
5.	Збір емпіричного матеріалу з теми дослідження, його опрацювання, опис	вересень-грудень	
6.	Написання висновків, оформлення роботи, її передзахист на кафедрі	грудень-січень	
7.	Підготовка презентації та захист дипломної роботи	січень	

Студент

Ульянов А.Р.

Керівник роботи

Тортіка М.В.

Ульянов А.Р.

Проект музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»

Спеціальність: Музеєзнавство, пам'яткознавство

Заклад освіти: Харківська державна академія культури

Харків, 2023 рік.

В магістерській роботі розглянуто питання створення за допомогою музейних засобів музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен».

Магістерська робота містить такі розділи та підрозділи: хрущовка, як соціокультурний феномен, наукова концепція проекту музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен», обґрунтування актуальності музейного висвітлення теми, ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої виставки, наскрізні проблеми виставки, основні засоби побудови та їх характеристика, архітектурно-художній образ, музейно-педагогічна програма шкільного профілю на 2022-2023 рр. «Хрущовка, як соціокультурний феномен», висновки.

В процесі роботи розроблено проект цікавої та непересічної музейної виставки, що сприятиме зверненню уваги пересічних громадян, забудовників та місцевої влади на необхідність збереження та реконструкції хрущовок у нашому місті та у межах Держави; довгостроковий та короткостроковий проекти музейно-педагогічної програми шкільного профілю на 2022-2023 рр. «Хрущовка, як соціокультурний феномен» відповідно до навчальної програми Історія України (рівень стандарту) для 11 класу, що сприятиме шляхом візуалізації та художньої інтерпретації закріпленню отриманих знань.

Ключові слова: хрущовка, Харків, архітектура, реновація, реконструкція, спадщина.

Ulyanov A.R.

The project of the museum exhibition «The building that survived: khrushchevka as a socio-cultural phenomenon»

Specialty: Museum studies, monument studies

Educational institution: Kharkiv State Academy of Culture

Kharkiv, 2023.

The thesis examines the issue of creating a museum exhibition using museum tools «The building that survived: khrushchevka as a socio-cultural phenomenon» using museum resources.

The master's thesis contains the following chapters and subsections: khrushchevka as a socio-cultural phenomenon, the scientific concept of the project of the museum exhibition "The building that survived: khrushchevka as a socio-cultural phenomenon", justification of the relevance of museum coverage of the topic, conceptual design, thematic orientation and methodological basis of the future exhibition, through problems of the exhibition, the main means of construction and their characteristics, architectural and artistic image, museum-pedagogical program of the school profile for 2022-2023 "Khrushchevka as a socio-cultural phenomenon", conclusions.

In the process of work, a project of an interesting and unusual museum exhibition was developed, which will contribute to drawing the attention of ordinary citizens, developers and local authorities to the need to preserve and reconstruct khrushchev buildings in our city and within the State; long-term and short-term projects of the museum-pedagogical program of the school profile for 2022-2023 "Khrushchevka as a socio-cultural phenomenon" in accordance with the History of Ukraine curriculum (standard level) for the 11th grade, which will contribute to the consolidation of acquired knowledge through visualization and artistic interpretation.

Keywords: Khrushchevka, Kharkiv, architecture, renovation, reconstruction, heritage.

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну існує реальна загроза фізичної втрати видатних пам'яток архітектури – будівель та споруд, що несуть у собі змістове історичне навантаження, актуальне для кожної окремо взятої людини, сім'ї та країни загалом.

Дослідження присвячене такому архітектурному об'єкту, як хрущовка. Немає людини, яка б не була пов'язана в той чи інший спосіб із цим соціокультурним феноменом. Це яскравий приклад сучасної архітектури, який, проте, поступово зникає в зв'язку з фізичним зносом та наслідками військової агресії.

Відповідно до законодавчої бази, Україна взяла курс на знесення застарілого житлового фонду в зв'язку з фізичним зносом та моральною застарілістю. На теперішній час законодавча база потребує доопрацювання в частині розробки процедури відселення мешканців старої забудови та державного фінансування забудовників. Будівлі хрущовок були розраховані не більш, як на двадцять п'ять років існування. В зв'язку з фізичним зносом йде подальша руйнація хрущовок. В зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії в Україну від 24.02.2022 зруйнована велика кількість хрущовок.

Таким чином, тема магістерського дослідження є актуальною.

Виникла необхідність музеєфікації хрущовки, як історичної спадщини минулого.

Для розкриття теми хрущовки – як соціокультурного феномену у одній з квартир будівлі буде відтворене життя та побут мешканців 1950-1960 років. А також у самій будівлі будуть максимально збережені та законсервовані наслідки повномасштабного вторгнення Росії до України від 24.02.2022, що продемонструє будівлю під іншим кутом, як ту, що вистояла.

Об'єкт дослідження — історичний внесок архітектурної будівлі хрущовки та проблеми його музеєфікації.

Предмет дослідження — створення за допомогою музейних засобів музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен».

Територіальні межі — Салтівський житловий масив м. Харкова.

Хронологічні рамки охоплюють 1950-1960 роки ХХ ст. та наше сьогодення.

Мета: введення до музейного простору виставкового проєкту «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен», який повинен відповідати сучасним вимогам музейного продукту та запитам потенційного глядача.

Завдання:

- проаналізувати українське та світове законодавство з музеєзнавства;
- вивчити та систематизувати джерела та літературу по темі дослідження;
- дослідити і визначити історико-культурну цінність хрущовок;
- розглянути світовий досвід музеєфікації подібних архітектурних пам'яток;
- розробити проєкт музеєфікації хрущовки, як соціокультурного феномену;
- розробити тематико – експозиційний план виставки;
- розробити музейно-педагогічну програму шкільного профілю на 2022-2023 рр. «Хрущовка, як соціокультурний феномен».

Наукова новизна. На основі проаналізованого світового досвіду музеєфікації архітектурних пам'яток, вперше було розроблено проєкт музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен» у будівлі, яка сама по собі є об'єктом музеєфікації.

Історіографія. В даній роботі використано наукову літературу, що складається з декількох блоків.

Перший блок: спеціалізована література, що стосується теми дослідження.

Н. Андрущенко [18], А. Іконніков [43] вивчали комплексну забудову житлових районів.

О. Алфьоров дослідив питання чому хрущовки, які планувались як тимчасове житло, стоять до сих пір [17].

У. Громова вивчала хрущовки, як спробу вирішення квартирної проблеми в СРСР [34].

В. Мельничук розглядала західний досвід та українські реалії хрущовок [67].

Г. Сердюк розглядав організаційно-економічні заходи, кредитування термомодернізації застарілого жилого фонду [93].

Д. Ожиганов [77], А. Плешкановская, О. Савченко, С. Бірюк [82, 83] дискутували про необхідність реновації (поновлення житлового фонду).

О. Колесніченко вивчав хто виграє від знесення хрущовок та як це буде [49].

Дослідники, які вивчали підходи до розв'язання проблеми реновації житла О.П. Авдієнко [14], Т.С. Кравчуновська [51], Є. Кюнзель [56], О.О. Нечепорчук [74], Г.І. Онищук [79] та ін.

Над проблемами реконструкції житла у сучасному стані даної проблеми працював Авдієнко О.П. [14].

Науковці: Онищук Г.І. [79], Кравчуновська Т.С. [51], Нечепорчук О.О. [74] працювали над проблемою комплексної реконструкції кварталів.

Другий блок: досліджено праці з музейної проблематики для створення правильної, цілісної концепції виставки. Існують загальні роботи з музейного експонування, зокрема, Ф. Вайдахера [26], Л.П. Великої [27], О.С. Мішуровської [71], Є.А. Ковешникової [48].

Для побудови музейної виставки, вивчення сутності художнього проектування, проблеми використання 3D технологій досліджено праці Ю.О. Тітінюка [94], Т.П. Полякова [85], Р. Салахова та Е. Каазик [92].

Третій блок: серед досліджень по системі масових комунікацій маркетинговим дослідженням у соціальній сфері присвячені роботи Т. Абанкіної [13], Т. Адамянс [16], І. Девятко [36], А.С. Бойко-Гагарін [25], І.В. Гопенко [33], Л.С. Ільсова [44], О.С. Артюх [19], Т.О. Куцаєва [54, 55], Н. Котлер [50].

Комунікаційний простір сучасного музею, вимоги до нього аудиторії та часу, проблеми роботи з аудиторією та реалізація функцій музею через систему музейної комунікації опрацьовуються в роботах Т.Ю. Белофастової [22, 23], І.С. Вітрик та Л.О. Коцар [28], Н.С. Мартем'янової [64, 65].

Проблема вимог сучасного суспільства, їх вплив на розвиток системи музейної комунікації та діяльність музею у цих вимогах, робота з аудиторією обговорюється в працях Т.М. Трофименко [98], О.М. Сошнікової [91, 92], М.В. Тортики [96, 97].

В ряді робіт Р. Маньковської [61, 62] за темою висвітлюється питання ролі музею у сучасному суспільстві та аналізується його комунікаційна функція, розглядаються новітні та традиційні форми і методи музейної комунікації та перспективи використання інформаційних технологій у музейній діяльності.

Четвертий блок: роботи Маньковської Р. [63], Куцаєва Т. О. [55], Юхневич М.Ю. [109], Мартем'янової Н. С. [64, 65], Товкач О. А. [100], Абанкіна Т. В. [13] присвячені музейній педагогіці.

Висвітлення теми магістерської роботи було би неможливим без дослідження джерельної бази. Найчисельнішою групою джерел є речові джерела, зокрема предмети побуту мешканців хрущовок 1950-1960 років, передані з особистих колекцій мешканців міста для музейної виставки.

До використаних конвенціональних джерел відноситься креслення житлового масиву на Русанівській протоці у Києві. Розгортка уздовж набережної. [5].

Окрім зазначених джерел було досліджено та проаналізовано сучасне світове та українське законодавство:

- Конвенція ООН про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972). [4]

- Конвенція про всемірну спадщину ЮНЕСКО [3]

Закони України:

- «Про охорону культурної спадщини» від 14.03.18 р. № 1805 [10] ;

- «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» [7, 8];

- «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.92 року № 2456-ХІІ [11];

- «Про туризм» від 04.11.18 р. № 324/95 [12];

- «Про музеї та музейну справу» від 04.11.18 р. № 249/95 [9];

Апробація результатів дослідження відбулася на:

- Міжнародній науковій конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2021), з доповіддю «Радянська хрущовка: з минулого до сьогодні» [105];

- II Міжнародній студентській науковій конференції «Результати розвитку наукової думки: 2022» (23.12.2022, м. Суми, Україна) з доповіддю «Хрущовка як соціокультурний феномен: перспективи музеєфікації» [106].

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел і літератури та додатків.

РОЗДІЛ I. Хрущовка, як соціокультурний феномен

Ще у XVIII ст. американці почали зводити для переселенців невеликі каркасні будинки. Збирався такий будинок з полегшених конструкцій, виговлених на конвеєрі, досить швидко. Наприкінці XIX ст. у Європі також з'явилися "збірні" будинки, а у 1920-х практичні німці розробили систему будівництва житлових будинків зі збірних елементів – платтенбау¹. Після Другої світової війни житлова криза у Європі набрала космічних масштабів, тому у Старому світі почали зводити цілі житлові комплекси з однотипних будинків. Франція, як одна з багатьох країн, по яких пройшовся каток війни, мусила швидко вирішувати проблему поселення тих, хто лишився без житла. За проєктом Огюста Перре² було створено гаврські будинки, які стали одним з найбільш вдалих прикладів такого будівництва. [77]

В середині 1950-х М.С. Хрущов³, на той час - лідер СРСР, відвідав Францію, де вперше побачив нові блочні будинки, у які були розселені мігранти часів Другої світової війни. У СРСР окрім проблеми зруйнованих війною міст, де люди виживали у бараках та комунальних квартирах, була проблема потоку селян, що отримали паспорти та прагнули переселитися до міст у пошуках кращої долі. А радянська влада, яка раніше не видавала селянам навіть паспорти, на той час вже проти цього не заперечувала. Владі були потрібні робочі руки для масштабних індустріальних проєктів та для відновлення міської інфраструктури. У перспективі була урбанізація північної та східної території СРСР.

М.С. Хрущов відчував брак політичного авторитету у порівнянні зі своїм попередником, а вирішення квартирного питання давало можливість розгорнути широку піар кампанію для власної персони.

¹ Plattenbau (множина: Plattenbauten, німецька: Platte + Bau, lit. 'панель / плита' + 'будівля / споруда') - це будівля, побудована з великих збірних бетонних плит. Це слово є поєднанням слів Platte (в даному контексті: панель) та Bau (будівля).

² Огюст Перре, (фр. Auguste Perret; 12 лютого 1874, Іксель, Бельгія — 25 лютого 1954, Париж, Франція) — французький архітектор, піонер і лідер у будівництві із залізобетону, підприємець, педагог. Центр міста Гавр, майже повністю зруйнований під час Другої світової війни і відновлений під керівництвом Перре, в 2005 році був занесений до списку світової спадщини ЮНЕСКО

³ Хрущов Микіта Сергійович (15 квітня 1894 - 11 вересня 1971) — радянський державний діяч, перший секретар ЦК КПРС у 1953–1964, Голова Ради Міністрів СРСР (1958–1964).

Лише після завершення сталінської епохи стали можливими кардинальні зміни житлової політики. Передвісником змін стала промова М.С. Хрущова на Всесоюзній нараді будівельників 1954 року, яку потім назвуть одним із найвпливовіших маніфестів сучасної архітектури. М. Хрущов різко розкритикував сталінську архітектуру, а його відповідь на соціальне замовлення полягала у впровадженні принципів типового будівництва, яке треба було розвивати на основі збірних елементів, великих бетонних панелей [66].

В СРСР об'єднали ідею платтенбау з американським конвеєрним будівництвом, і почалася нова будівельна ера соціального будівництва. Будувалося таке житло за два тижні, якщо будівельники працювали в три зміни. З облицювальними та внутрішніми роботами будинок зводився за два місяці. Вартість такого житла зменшувалась мінімум на 10 відсотків.

М.С. Хрущов не був першим в СРСР, хто будував панельні будинки. Вони з'явилися ще за Й. Сталіна⁴. А в Європі, як вже згадувалося, ще раніше. Втім, житло "від Корбюзьє"⁵ (автор ідеї доступного житла) довоєнним радянським архітекторам не сподобалось. Дуже важко було прийняти таку просту форму тим, хто виріс на сталінському ампірі. Наприклад, згідно з власною таблицею розрахунків, яку склав Ле Корбюзьє, відштовхуючись від пропорцій і зростання, було вирішено, що стелі 2,5 м це зручно.

Автором проєкту у СРСР виступив інженер-будівельник Лагутенко Валерій Павлович⁶ (його онук - музикант Ілля Лагутенко). Для довідки варто додати, що перша «хрущовка», автором якої став Лагутенко В.П., з'явилася у 1958 році в і стоїть досі.

За роки правління М.С. Хрущова нові квартири отримали близько 55 мільйонів людей. На території колишнього СРСР було побудовано понад 13 тисяч житлових

⁴ Йосип Віссаріонович Сталін (ім'я при народженні: Йосеб Бесаріоніс дзе Джугашвілі, 18 грудня 1878 — 5 березня 1953) — радянський військовий та політичний діяч грузинського походження. Генеральний секретар Комуністичної партії Радянського Союзу (1922—1953) та голова уряду (1941—1953).

⁵ Ле Корбюзьє (фр. Le Corbusier, справжнє ім'я — Шарль-Едуар Жаннерé-Грі, фр. Charles-Edouard Jeanneret-Gris; 6 жовтня 1887 — 27 серпня 1965) — французький архітектор і теоретик архітектури швейцарського походження

⁶ Віталій Павлович Лагутенко (1904—1969) — радянський інженер-будівельник, автор проєкту перших «хрущовок» (серія К-7) (іноді неофіційно званих «лагутенківки») — перших багатоквартирних будинків, збудованих за індустріальною технологією.

будинків. Люди отримували цивілізоване житло, де був забезпечений мінімальний комфорт. [34]

На початку 1960-х років більшість будинків зводилася з цегли, але згодом перейшли виключно на будівництво панельних «хрущовок».

У царині будівництва хрущовок СРСР нарешті перегнав і Америку, і увесь світ, бо таку масштабну кампанію будівництва соціального житла ніхто досі не перевершив.

Масове будівництво соціального житла вкладалося в ідеологічну колею Радянського Союзу. Це було створення нового середовища для радянської людини. Простота форми, широкі засклені поверхні, багато світла, бетон і сучасні будівельні матеріали створювали новий урбаністичний пейзаж, в якому людина мала все необхідне для життя (хоча б в мінімальному обсязі).

Можна було будувати цілі міста "під ключ" для "цілинних" регіонів, на околицях БАМу⁷, для містечок, що виростили навколо промислових заводів чи атомних електростанцій.

Новостворене житло оспівували на шпальтах газет та оперній сцені. Дмитро Шостакович⁸ присвятив йому свою оперетту.

Без перебільшення, масштабна програма житлового будівництва є однією з ключових подій 1950-тих років. Офіційні документи, преса та науково-технічна документація ЦДНТА⁹ України тих часів рясніли закликами про необхідність здешевлення та прискорення виконання цієї програми. Пропонувалося будувати із великих блоків, а ще краще – з великих панелей розмірами «на кімнату».

Постанова 1957 року «Про розвиток житлового будівництва в СРСР», що дала старт масовому зведенню хрущовок, зобов'язувала задовольняти потребу у будівельних матеріалах, яка зростала не по днях, місцевою сировиною з родовищ,

⁷ Байкало-Амурська магістраль (БАМ) — залізниця в азійській частині Росії. Довжина 4 234 км (траса від Усть-Кута над р. Леною до Комсомольська-на-Амурі). Основна частина шляху збудована у 1974–1984рр.

⁸ Дмитро Дмитрович Шостакович (рос. Дмитрій Дмитрієвич Шостаковіч ; 12 (25) вересня 1906, Санкт-Петербург, Російська імперія — 9 серпня 1975, Москва, СРСР) — радянський російський композитор, піаніст, педагог і громадський діяч, один з найзначніших композиторів XX століття. Народний артист СРСР (1954)

⁹ ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ АРХІВ УКРАЇНИ (ЦДНТА України) створений відповідно до постанови РМ УРСР від 25 грудня 1969 № 688 для зберігання науково-тех. документації під назвою Центр. держ. архів науково-тех. документації УРСР (ЦДАНТД УРСР) у м. Харків

розташованих неподалік від домобудівних підприємств та різноманітними відходами виробництва.

Ще до виходу постанови розпочалося створення на основі недефіцитної сировини дешевих будівельних матеріалів, це стало відомо з архівних документів. Про це йдеться у звітах про науково-дослідні роботи Південного науково-дослідного інституту промислового будівництва «ПівденНДІ», м. Харків (документи організації входять до фонду «Коллективне підприємство проєктний і науково-дослідний інститут «Харківський ПромбудНДІпроєкт») й Державного науково-дослідного інституту будівельних матеріалів і виробів «НДІБМВ», м. Київ [77].

Спеціалістами інститутів розроблялися способи виготовлення легких бетонів (вагою до 2000 кг/м³ у сухому стані) з заповнювачами із аглопориту, гіпсу, керамзиту, опоки, перліту та багатьох інших матеріалів. Разом з тим відпрацьовувалася технологія формування будівельних конструкцій (блоків, плит, панелей) із даних бетонів.

Головними постачальниками будівельної сировини були підприємства металургії та енергетики. Шлаки і золи, що утворювалися внаслідок їх діяльності, використовувалися для отримання всім відомих шлакоблоків. Ідея використання шлаків у будівництві була настільки популярною, що у Запоріжжі запроєктували перший в СРСР завод з переробки доменних шлаків «Запоріжсталі» на шлакову пемзу – дрібнопористий заповнювач для легкого бетону. [77].

Складники для панельного будинку вироблялися на заводах, тож будівлю збирали, як своєрідний конструктор. Як видно на старих фото - деякі "панельки" збирають з "кубиків" вже готових кімнат. Просто, дешево та зручно (Додаток 1).

Суворому мінімалістичному стилю хрущовок, збудованих із застосуванням вищезгаданих матеріалів, додавали яскравості й виразності за допомогою різнокольорової керамічної плитки. З документів ЦДНТА України дізнаємося про креативні ідеї зовнішнього оздоблення будинків втілювалися, наприклад, в орнаменті традиційної української вишиванки (Додаток 1).

Недоліки нашвидкуруч побудованого житла були очевидні: за проєктом не було передбачено ліфт. Площі нових квартир були досить скромними (однокімнатна квартира мала лише 16 квадратних метрів, двокімнатна – 22, трикімнатна – 30). [81].

Спеціалісти того часу підраховали: людині достатньо півметра простору перед умивальником та трохи більше метра щоб витертися банним рушником. На кухні всі інгредієнти для приготування їжі були, в прямому сенсі, - під рукою, як зазначалось у рекламних роликах того часу. Як показала реальність, обідати у такій кухні доводилося по черзі, бо відразу на всіх місця не вистачало. Варто також згадати «хрущовський холодильник» – шафу для продуктів, яка містилась у стіні під кухонним вікном та яку використовували взимку. Вона не стільки допомагала зберігати харчі, скільки робила квартиру ще холоднішою.

До «архітектурних надмірностей» потрапили високі стелі – більш не було триметрових стель сталінських будинків. «Зайвими» визнали також сміттєпроводи. Ванну поєднали з туалетом. Горище (правда, не в усіх будівлях такого типу) відсутнє. Тому протікання даху відразу відчувають жильці верхнього поверху.

Попри усе наведене хрущовки мали багато переваг. Вони «не нависали» над головами містян – більшість з них невисокі внаслідок економії (п'ять поверхів – це висота, коли, за архітектурними нормами, можна було обходитись без ліфта). Саме таких хрущовок багато побудовано у Києві.

Навколо панельних будинків було запроєктовано широкі двори. Планувалися цілі квартали і райони, продумувалася інфраструктура. За жорсткими нормами того часу від будинку до дитячого садочка мало бути не більше 200 метрів, а до школи – 500. Будинки розташовували так, щоб дітям по дорозі до школи не треба було зайвий раз переходити вулицю. Поліклініки та спортивні секції теж були зпроєктовані поруч.

Тобто, задумувалося все якнайкраще для людей того важкого часу, але від самого початку хрущовки планувалися як тимчасове житло. Житлу «без архітектурних надмірностей» було відведено для експлуатації лише півстоліття, а найпростішому з нього взагалі відводилось 25 років. Далі мав би настати комунізм, і громадяни майбутнього переселилися б у досконаліше житло. Хрущовки ж мали йти

на знос, як ті, що виконали свою історичну функцію. Але, хрущовки й до тепер стоять та чекають на світле майбутнє разом зі своїми мешканцями.

Ще М.С. Хрущова стала хвилювати доля споруджуваних будинків. Житло хоч і споруджувалися в мінімальні терміни, але все це робилося в стаханівському поспіху, що досить сильно шкодило якості. М.С. Хрущов пропонував надбудувати будинки чотирма — п'ятьма поверхами, монтувати ліфт [77].

Станом, на 1 січня 2020 за інформацією Державної служби статистики в Україні у так званих «хрущовках» мешкає понад 10 млн українців.

Нажаль, темпи старіння та виводу з експлуатації житла прискорюються у зв'язку з зносом та аварійністю, так як відсутні кошти для належного утримання, ремонту та реконструкції. Потрібно негайно вживати дієві заходи, бо за 5–7 років фізичний знос буде становити близько 80 %, та буде неможливо врятувати житло, як і неможливо буде збудувати нове за короткий час [82].

Але на сьогоднішній день хрущовки сильно застаріли і морально і фізично, часто стаючи просто небезпечними для мешканців. Зношення цих будівель вимагає їх реконструкції. Для вирішення цієї проблеми проводять розселення і знос будинків, на місці яких будуть будувати нові. Але це один з шляхів реконструкції, як можна побачити на інфографіках. Підходів до вирішення проблеми застарілого типового житла є декілька: від цілковитого знесення до повномасштабної реконструкції (Додаток 2).

Як свідчить європейська практика, можлива повна реконструкція цілих кварталів типової забудови. У деяких випадках розширюється площа самої будівлі і всіх квартир, а в інших - йдеться лише про їхнє перепланування. Найпростіший спосіб реконструкції — косметичний ремонт та утеплення, іноді ще облаштовується ліфт.

У Франції та Німеччині близько 30 років тому розпочалася реновація післявоєнного житлового фонду. Акцент на утеплення панельних будинків старого фонду зробили Польща та Латвія. У Польщі будинки соціалістичної доби покрили шаром утеплювача і пофарбували у пастельні кольори. Нове покриття покращує теплоізоляцію будівлі та захищає стіни будинків від погоди. У Німеччині програма

реновації мала кілька етапів. Оновлювали і перебудовували не лише житло, а й територію навколо нього. В будинках Берліна капітально ремонтували комунікації та коректували незручне планування квартир [56].

Панельні будинки у Берліні збираються внести до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО як приклад епохи містобудування середини минулого століття. Тож для німецької столиці реновація подібних об'єктів — не тільки покращення житлових умов мешканців, а й питання збереження історичного вигляду міста.

Тут реконструювали цілі мікрорайони панельної забудови: встановили ліфти, влаштували тераси, поміняли системи каналізації, та водовідведення, упорядкували прибудинкову територію (організували зони відпочинку, велопарковки, урни, ліхтарі тощо). Дотримуючись єдиного дизайну було проведено утеплення та оштукатурення фасадів (Додаток 3).

Під час реконструкції панельних будинків 1960-х років у Норфолку, Велика Британія, зробили перепланування кухонь та ванних кімнат, встановили ліфти й нові сходові клітки. Також реконструювали фасади, упорядкували простір біля комплексу.

Цікавий досвід Ізраїлю, де в ті ж 1950-1960 роки також будували дешеве житло - 4-5-поверхові прості багатоквартирні будинки, відомі як шикуніми. Хоча вже було реалізовано кілька проєктів щодо повного знесення таких будівель, у Тель-Авіві зараз поширюється практика надбудови шикунімів додатковими поверхами, які підтримує додатковий зовнішній каркас. [67]

Подібні проєкти реалізуються без відселення мешканців, хоча їм доводиться терпіти з рік незручності, проте натомість вони отримують збільшення житлоплощі за рахунок зовнішніх балконів та лоджій (а то й кімнат), модернізацію всього будинку із заміною комунікацій, збереження місця проживання та відсутність витрат на переїзди та ремонти (що теж дороге задоволення).

Цікаво, що навіть у таких випадках початку робіт передують тривалі обговорення з мешканцями, що тривають часом не один рік. Процеси комунікації раніше фінансували переважно девелопери, проте зараз на це виділяються і державні кошти. Гарантом процесу зазвичай виступає мерія (Додаток 3).

При реконструкції хрущовок у країнах Балтії основну увагу приділяють енергоефективності. Так, типовий панельний студентський гуртожиток в Естонії вивели на нульове енергоспоживання. Для цього на даху встановили сонячні колектори, а фасад обшили спеціальними утепленими панелями. За гарної погоди резервна система водопостачання забезпечує гарячою водою половину квартир, друга половина квартир, як резерв, використовує воду, підігріту за допомогою системи повернення тепла стічних вод.

Відновлений після Другої світової війни центр Гавра (Франція) став об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО. Розташоване на Ла-Манші в Нормандії, місто Гавр зазнало сильних бомбардувань під час Другої світової війни. Зруйнований район було відновлено між 1945 та 1964 роками за планом групи архітекторів та містобудівників на чолі з Огюстом Перре. Це місце утворює адміністративний, комерційний та культурний центр Гавра. Серед багатьох реконструйованих міст Гавр виділяється своєю єдністю та цілісністю, пов'язуючи відображення колишнього вигляду міста та його історичних споруд, що збереглися, з новими ідеями містобудування та технології будівництва. Це видатний післявоєнний приклад міського планування та архітектури, заснований на єдності методології та використання збірних конструкцій, систематичному використанні модульної сітки та новаторському використанні потенціалу бетону. Дизайн будівель та відкритих просторів був заснований на квадратному модулі по 6,24 м з кожного боку, щоб полегшити виробництво (Додаток 3). [3]

Аналіз досвіду національних програм реконструкції кварталів застарілого житлового фонду деяких країн ЄС, зокрема, Великобританії, Франції, Німеччини, Італії доводить, що:

- реконструкція застарілого житлового фонду 1950-1960-х років триває з 1990-х до теперішнього часу;
- масштаби реконструкції застарілого житлового фонду: від 20000 до 400000 будинків (від 2 до 4 млн. мешканців);
- законодавча база: національні закони, національні, регіональні та місцеві програми;

– бюджетне фінансування: від 2 до 12 млрд. євро. [82]

Наразі фізичний знос хрущовок в Києві становить в середньому більше 60%, що автоматично відносить їх до застарілого житлового фонду. Це означає, що практично кожен шостий житловий будинок в Києві є непридатним для життя, аварійним або вимагає оперативного капітального ремонту.

Приблизно 80% із близько 1 мільярда квадратних метрів житлового фонду України застаріло і потребує оновлення.

Дискусії про необхідність реновації (поновлення житлового фонду) хрущовок точаться у суспільстві вже довгий час. Відповідно до Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» 2006 року Держава взяла курс на знесення застарілого житлового фонду. Хоча чіткого механізму, які будинки зносити, а які ні, у Держави поки що немає. Як сказано у законопроекті, органи місцевого самоврядування будуть затверджувати проекти комплексної реконструкції кварталів, після чого буде проводитися конкурс на обрання інвестора-забудовника. [7]

Проте механізм цього закону виявився недієздатним, бо необхідна обов'язкова згода на переселення всіх 100% власників нерухомості у будинках, які планують реконструювати чи зносити. Близько 20% власників відмовляються залишати свою квартиру. Також роботу закону ускладнив коефіцієнт 1,5 на відшкодування житлової площі. Тобто, власнику повинні були відшкодувати квартиру площею в 1,5 раза більше за наявну за згодою на реконструкцію. Виходило, що замість тісної хрущовки в обжитому районі людям пропонували просторішу квартиру, але на околиці або просто в незручному місці, що влаштовувало далеко не всіх.

У 2021 році Мінрегіон, визнавши неефективність чинних норм, розробив законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» та направив його на розгляд до Кабміну. Проект пропонує у разі згоди вже лише 75% власників квартир приймати рішення щодо реконструкції. При визнанні місцевою владою будинку аварійним і таким, що підлягає знесенню, згода мешканців узагалі не буде потрібна. [8]

У законопроекті вказано широкий перелік можливих джерел фінансування реконструкції, проте, насамперед, планують здійснювати її за рахунок інвесторів-забудовників. Але вони більше зацікавлені у зведенні нових об'єктів, ніж реконструюванні старих.

Виконавчі органи міських рад мають стати замовником реконструкції. Для чого, за новими вимогами, потрібно провести технічне обстеження кожного будинку та вирішити, який термін його експлуатації і наскільки він застарів (це залежить від стану споруди та року будівництва). Якщо ухвалить законопроект, місцеві органи влади матимуть право складати перелік об'єктів для реконструкції, та визначати їхню черговість. Потім розпочнеться зведення стартових будинків для розселення людей із призначених під знесення хрущовок. За умови, звичайно, що 75% мешканців будівлі дадуть згоду на це.

Реновація житлового фонду – це комплекс будівельних робіт, пов'язаних між собою та включають реконструкцію об'єктів, їх подальшу адаптацію під сучасні потреби громадськості або повний зніс будівель і споруд. До реновації також включається благоустрій території, оновлення інженерної інфраструктури, а також забезпечення кварталу (мікрорайону) об'єктами соціально-культурного призначення.

Методи реновації житлового фонду можуть бути екстенсивні та інтенсивні (Додаток 4).

Таким чином, через деякий час, скоріш за все, програма реновації екстенсивним методом зітре з лиця землі хрущовки, як морально застарілі, змусивши поступитися місцем сучасному зручному житлу.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. багато будівель типової хрущовської забудови вже зруйновано, що додатково актуалізує проблему музеєфікації (реновації) цього соціокультурного феномену.

Хрущовки України гідні відновлення, реновації та, можливо, подальшого включення до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Класична «п'ятиповерхівка» – це складник історії Харкова, його урбаністичного обличчя, що потребує ретельного вивчення та збереження.

РОЗДІЛ II. Наукова концепція проєкту музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»

2.1 Обґрунтування актуальності музейного висвітлення теми

Усвідомлення себе, як особистості, як часточки історії свого краю, неможливе без знайомства з музеєм, який є скарбницею історичної та духовної спадщини народу, основою естетичного виховання, розвитку почуття патріотизму та шанобливого ставлення до людей і культури своєї країни.

Об'єктом музеєфікації, у даному проєкті, виступає архітектурний об'єкт, а саме – будівля хрущовки.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну від 24.02.2022, за інформацією, наведеною у KHARKIV Today, через обстріли в Харкові пошкоджено 5100 будівель. Понад 1300 об'єктів зруйновані прямими влучаннями російських снарядів та ракет, 900 із них - багатоповерхові будинки. За даними міськради, близько 500 будинків не підлягають відновленню, 300 з них знаходяться на Північній Салтівці, частина яких представляють собою застарілий житловий фонд, а саме – хрущовки. [37,107]

Якщо раніше Держава взяла курс на знесення застарілого житлового фонду в зв'язку з фізичним зносом та виникала необхідність музеєфікації хрущовки, як історичної спадщини, то зараз виникає необхідність музеєфікації такої будівлі не тільки як історичної спадщини минулого, а як і тієї, що вистояла та зберегла не одне життя. Музейна експозиція, присвячена хрущовці, має відігравати роль провідника між минулим та сучасним. Хрущовки будувались для вирішення післявоєнної кризи та руйнуються під час повномасштабного вторгнення Росії.

Результатом розробки проєкту є створення музейної виставки у будівлі хрущовки, яка сама по собі є об'єктом музеєфікації. У одній з квартир буде відтворено життя та побут мешканців 1950-1960 років, що розкриє тему хрущовки – як соціокультурного феномену. А також у самій будівлі будуть максимально збережені та законсервовані наслідки повномасштабного вторгнення Росії до

України від 24.02.2022, що продемонструє будівлю під іншим кутом, як ту, що вистояла. Будинок при цьому залишається жилим. Наслідки обстрілу будівлі не пошкодили несучі конструкції та не несуть загрози мешканцям та відвідувачам музею. Згідно з опитуванням мешканців будинку, з 83 мешканців: 75 – не заперечують проти музеєфікації будівлі хрущовки, 12 – утримались.

Для відповіді на питання актуальності та зацікавленості відвідувачів темою виставки було проведено соціологічне опитування. До нього були залучені громадяни різних верств населення та вікового діапазону. Основною платформою для проведення дослідження була обрана соціальна мережа Facebook. Але, оскільки не всі люди літнього віку користуються мережею Інтернет у повному обсязі, додатково було проведено опитування серед мешканців будинків, які знаходяться поряд з об'єктом музеєфікації. Додатково питання щодо актуальності експозиції були включені до попереднього опитування мешканців будівлі, яку, безпосередньо, буде взято за об'єкт музеєфікації.

Загалом у опитуванні взяли участь 153 чоловіка, віком від 17 до 79 років. Для визначення актуальності експозиції та чи буде вона користуватися попитом серед відвідувачів були поставлені такі питання:

- що Вам відомо про хрущовки?
- чи знаєте Ви історію виникнення хрущовок?
- чи маєте Ви бажання ознайомитися з історією виникнення хрущовок?
- чи бажаєте Ви зануритися в атмосферу 1950-1960 років?
- чи вважаєте Ви, що будівлі хрущовок надійні та потребують реконструкції, а не знесення?
- чи вважаєте Ви, що хрущовки зберегли не одне життя під час повномасштабного вторгнення Росії до України 24.02.2022?
- відвідали би ви виставку, присвячену хрущовці, як соціокультурному феномену?
- чи маєте Ви бажання брати участь у створенні виставки, присвяченої хрущовці, як соціокультурному елементу?

Проаналізувавши та підрахувавши отримані відповіді, маємо:

18% респондентів зацікавились створенням виставки та мають власні ідеї по створенню такого музею;

67% зацікавились та відвідали би музей;

15% тема не цікавить зовсім.

Таким чином зроблено висновок, що дана тема є актуальною для широкого вікового діапазону.

Варто зазначити, що на території України тема «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен» музеєфікації майже не підлягала.

Музейна експозиція «Хрущовка 60-х» була створена у історико-художньому музеї білоруського міста Ліда та користувалася попитом. Проект є кімнатою, оформленою в стилі 60-х років. Речі до музейної експозиції приносили мешканці міста. [1]

В історико-краєзнавчому музеї міста Богуслав Київського району відвідувачі можуть подорожувати в часі, побувавши в стародавніх печерах, сільському будинку, козацькому курені та радянській «хрущовці». Ця музейна виставка являє собою маленький куточок життя 1950-1960 років. [104]

Інших прикладів у світовій музейній практиці немає.

2.2 Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої виставки.

Основна ідея музейної виставки спрямована на збереження історичної та культурної спадщини минулого. Створення своєрідного мосту між минулим та сьогоденням. Хрущовки будувались для вирішення післявоєнної кризи та руйнуються під час повномасштабного вторгнення Росії.

Задля повного розкриття ідейного задуму, автор планує:

- висвітлити історичні процеси та передумови виникнення хрущовок;
- за допомогою музейних засобів відтворити та продемонструвати життя та побут мешканців хрущовок 1950-1960 років;
- наочно продемонструвати наслідки агресії Росії проти України шляхом показу законсервованих пошкоджень будівлі;

- висвітлити питання долі хрущовок інших країн та їх подальше майбутнє в Україні;

- створити та запровадити додаткові інтерактивні заходи для залучення потоку туристів.

Хронологічні рамки запропонованої музейної виставки охоплюють 1950-1960 роки ХХ ст. та наше сьогодення.

Географічні межі зосереджені на території м. Харків, а саме – Салтівського житлового масиву.

За профілем музейна виставка – історична, науково-технічна.

За типом спрямованості – класична.

За метою, завданням, призначенням – основна, навчальна, для фахівців. Кожний мешканець міста зможе зануритись у атмосферу 1950-1960 років та віддати шану будівлі, яка вистояла під час повномасштабного вторгнення Росії до України від 24.02.2022.

В той же час, фахівцям архітектурної спрямованості буде цікаво вивчити особливості та архітектурний стиль хрущовок.

За тривалістю роботи – тимчасова.

За способом демонстрації виставки – стаціонарна (для демонстрації у музеї), з елементами екскурсійного спрямування (за бажанням є можливість продовжити спілкування з відвідувачами на екскурсії Салтівським житловим масивом типової забудови).

Метод побудови музейної виставки – тематично-ансамблевий.

Принцип побудови – історико-хронологічний.

Жанрова форма музейної виставки – виставкова «Експозиційний нарис», метою якої є розкриття загального стану історичного процесу (явища, події, особистості), відтворення атмосфери конкретно-історичного часу (акцентуючи увагу на його статиці, а не розвитку, тобто панує образ, а не сюжет й забезпечується ілюзія присутності у конкретному часі, місці).

Стисла тематична структура музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»:

Тема 1 Історія хрущовки

Підтема 1 Історичні передумови створення доступного житла.

Підтема 2 Потреби радянської людини. Місія хрущовок.

Підтема 3 Типова квартира хрущовки 1950-1960 років.

Тема 2 Архітектура та відображення в мистецтві

Підтема 1 Хрущовка – архітектурна споруда.

Підтема 2 Хрущовка в мистецтві.

Тема 3 Сьогодення та майбутнє хрущовок

Підтема 1 Світовий досвід.

Підтема 2 Майбутнє хрущовок України.

Підтема 3 Наслідки вторгнення Росії в Україну.

2.3 Наскрізнi проблеми виставки, основні засоби побудови та їх характеристика

У даному проєкті планується прослідкувати декілька головних проблем, протягом всієї виставки:

- розглянути передумови виникнення хрущовок та історію їх створення;
- показати менталітет та побут мешканців хрущовки 1950-1960 років;
- відобразити пошкодження будівлі під час повномасштабного вторгнення Росії до України від 24.02.2022;
- висвітлити проблеми реконструкції, відбудови або знесення хрущовок.

При побудові даної музейної виставки будуть використовуватися предмети побуту мешканців хрущовок 1950-1960 років. Так, у відтворених помешканнях, будуть представлені такі предмети побуту як: мебель, одяг, іграшки, кухонний та столовий посуд. Також будуть використовуватися науково-допоміжні матеріали —

інформаційні щити, стенди з історичними довідками та кресленнями будівель та типової забудови району 1950-1960 років.

2.4 Архітектурно-художній образ

Будівля, в якій буде розташована дана виставка являє собою архітектурну споруду, яка має усе необхідне обладнання для демонстрації музейних експонатів.

За будівлю обрано типову п'яти поверхову будівлю хрущовки, яка знаходиться у Салтівському житловому масиві м. Харкова. Це має надати особливий сенс виставці, яка присвячена хрущовці, як соціокультурному феномену.

За виставкові зали обрані сходові прольоти між поверхами, підвал та окрему двокімнатну квартиру на другому поверсі.

В виставкових залах передбачена відповідна охоронна та протипожежна сигналізація для забезпечення збереження експонатів та уникнення їх пошкодження та пограбування.

Сходові прольоти оформлені в біло-синіх кольорах. На прольотах розташовані інформаційні щити, фото, стенди з історичними довідками та кресленнями.

Підіймаючись сходами можна ознайомитись з передумовами та історією створення хрущовок, типовими проектами, статистичними даними, долею хрущовок у ХХІ столітті та відображенням хрущовок у мистецтві.

Схематичне зображення виставкового маршруту можна побачити у Додатку 5.

Квартира на другому поверсі складається з двох кімнат, коридору, кухні та санвузла.

Прийшовши сюди, ніби переносишся на півстоліття тому: невисока стеля, тьмяне освітлення абажура та відсутність шпалер. Доторкаєшся до стіни – і руки забруднюються в побілці. Грає «Let It Be» вокально-інструментального ансамблю «Бітлз».

Відразу біля входу – вішалка із верхнім одягом. Неподалік – буфет із чайним сервізом, у кутку – залізне ліжко. Трохи далі – портрет Єсеніна, що курить люльку, У центрі кімнати – круглий стіл, накритий велюровою скатертиною. Радіола,

ламповий телевізор, в'язані серветки, збірник віршів «Вибране» Белли Ахмадуліної, сітчаста авоська та килим настінний «Ранок у сосновому борі».

Дитяча кімната: ліжечко, дитячий горщик, пластмасові гуси, дитячий фільмоскоп, ляльки з пап'є-маше та кіт у чоботях.

Про мешканців цієї квартири говорять дерев'яні рахівниці, старі черевики, капелюх з войлоку та фотоальбом артистів того часу. Всі експонати справжні, з 60-х років, навіть у флакончику одеколону з пульверизатором зберігся запах «Шипра».

Новорічна ялинка прикрашена ватяними іграшками.

На столі знаходяться газети тих років, які можна почитати. На той час преса закликала переселятися з хуторів до колгоспів, писала про мотокрос і навіть публікувала історії романтичних відносин.

Стіни мають світло-бежевий відтінок, стеля – білий, підлога – коричневого кольору.

В даній виставці використовується штучне та натуральне освітлення.

Є можливість включити радіолу та послухати музику тих часів.

Як будь-який художній твір, музейна виставка пробуджує асоціації, народжує образи, думки і почуття.

Після огляду квартири можна спуститися сходами, ще раз, за бажанням, оглядаючи інформаційні щити та стенди, бо відношення до висвітленої теми змінюється після відвідування квартири та занурення в атмосферу 1950-1960 років.

Далі – сама болюча тема виставки, бо, виходячи з під'їзду, екскурсовод звертає увагу на двері під'їзду та підвалу, на яких залишились наслідки обстрілів будинку під час повномасштабного вторгнення Росії до України від 24.02.2022. Завершує виставку огляд підвалу, в якому мешканці цілого під'їзду ховалися під час бомбувань. Помешкання має розміри 4 на 5 метрів та з'єднується з підвальними приміщеннями інших під'їздів низьким та тісним комунікаційним коридором. У підвалі немає світла, сиро та тхне цвіллю. Лише декілька стільців стоять тут, як нагадування. Їх принесли мешканці з собою та залишили тут.

Тематико-експозиційний план музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен» можна побачити у Додатку 6.

Нажаль, проєктом хрущовок не передбачено доступності для інклюзивної категорії відвідувачів. Для самостійного ознайомлення з музейною виставкою людям з порушеннями зору, слуху та опорно-рухового апарату автором проєкту передбачено створення пакету доступної інформаційної підтримки про музейну виставку «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен» використовуючи аудіо, відео, 3D технології [108] та тексти шрифтом Брайля, розташовані на спеціальних панелях. Це перспективний напрям у розвитку комунікаційних можливостей музейної виставки, як туристичного маршруту, соціального публічного простору та освітнього центру. Втілення зазначеної опції сприятиме позитивному іміджу та стане свідченням його економічного зростання.

Музейна комунікація є важливою складовою подачі інформації про музейну виставку. Музейна комунікація враховує потреби відвідувачів при використанні сучасної методики розробки екскурсій. Автором передбачено створення нетрадиційних заходів з музейної комунікації з подальшим введенням до шкільної навчальної програми.

Порівняння сучасних тенденцій розвитку та еволюціонування комунікативного процесу світових та вітчизняних музеїв, узагальнений досвід комунікаційного розвитку музеїв, став основою для розробки практичної частини проєкту з включенням таких комунікаційних заходів:

- На базі музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен» буде розроблено та створено власний аккаунт у різних соціальних мережах та блог-платформу, що допоможе більш ефективному та якісному просуванню музейного рекламно-інформаційного продукту, що включатиме друковану продукцію: інформаційні постери, флаєри, візитівки, календарики, наклейки, листівки, ручки, брелоки; розроблення спеціальних подарункових сертифікатів для безкоштовного відвідування музею та сувенірну продукцію, яка буде розіграватись під час проведення інтерактивів в музеї, що сприятиме зверненню уваги та зацікавленості у відвідуванні музейного проєкту та співпраці з навчальними закладами різних рівнів (див. Додаток 7).

- розробки комунікаційних заходів згідно з потребами відвідувачів з використанням новітніх технологій: тематичні екскурсії, екскурсії-квести, фестивалі, презентації одного експонату, лекції, музичні заходи, читання, семінари та конференції.

Таким чином, відсутність вітчизняного досвіду музеєфікації, присвяченого хрущовці, як соціокультурному феномену, знос будівель та руйнація під час повномасштабного вторгнення Росії до України від 24.02.2022 вказують на новизну проекту та дозволяють стверджувати, що тема наукового дослідження є актуальною.

Ідейний задум виставкового проекту «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»:

- за допомогою музейних засобів познайомити з історичними процесами та передумовами виникнення хрущовок;

- відтворити та продемонструвати життя та побут мешканців хрущовок 1950-1960 років;

- наочно продемонструвати наслідки агресії Росії проти України шляхом показу законсервованих пошкоджень будівлі;

- висвітлити питання долі хрущовок на пострадянському просторі та їх подальше майбутнє.

У сукупності, ідейний задум та усі складові архітектурно-художнього образу музейної виставки допоможуть авторові створити цікаву та непересічну музейну виставку, що сприятиме залученню відвідувачів та зверне увагу на необхідність збереження та реконструкції хрущовок у нашому місті та у межах Держави. Автор проекту виступає за реконструкцію та відновлення (реновацію) хрущовок, а не за знесення будівель.

РОЗДІЛ III. Музейно-педагогічна програма шкільного профілю на 2022-2023 рр. «Хрущовка, як соціокультурний феномен»

Освіта є основним стратегічним ресурсом консолідації нації, зокрема історична освіта. Найбільш потенційні можливості для розвитку особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу та сучасної європейської цивілізації, має шкільний курс історії України.

Музейна педагогіка один з інноваційних компонентів розвитку школи. Використання елементів музейної педагогіки в роботі зі школярами урізноманітнює і насичує форми виховної роботи практичним змістом.

Унікальність музею полягає в тому, що він може надавати одночасний вплив на інтелектуальну, емоційну і моральну сферу особистості, активізуючи чуттєве сприйняття, особистий досвід і стимулюючи ціннісне ставлення людини до оточуючого світу.

Музейно-педагогічні проекти мають виразну соціальну, освітню або дозвілльєву спрямованість. Це підтверджує їх арт-терапевтичний, мистецький, історико-культурологічний, краєзнавчий та професійний характер.

Музейно-педагогічні проекти актуалізують музейну спадщину за рахунок більш творчого підходу, виокремлення проблемних, пізнавальних, атракційних (або гостро соціально спрямованих) моментів, пов'язаних із виставкою, її експонатами та реальним суспільним життям. Це дає змогу відчутти “місток” між традиційним і сучасним, минулим та майбутнім, віддаленим та наближеним у інтерпретаціях та часових вимірах.

Програма з музейної педагогіки «Хрущовка, як соціокультурний феномен» розроблена відповідно до навчальної програми Історія України (рівень стандарту) для 11 класу 2022-2023 навчальний рік (52 години на рік) [2], створена за підручником Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / Г. М. Хлібовська, О. В. Наумчук, М. Є. Крижановська, І.

Б. Гирич, І. О. Бурнейко. — Тернопіль : Астон, 2019. — 256 с.: іл. Хлібовська 2019 [45] (див. Додаток 8).

Програма складається з довгострокового та короткострокового проєктів (Додаток 9).

Мета:

Навчальна: закріпити знання з теми «Експерименти в економіці у 1950-х– на початку 1960-х років. Соціальна сфера» на прикладі соціальної політики, а саме – масштабного житлового будівництва.

Виховна: Через усвідомлення важливості вивчення історичної спадщини виховати почуття гідності та патріотизму. Відчути єдність кожної родини, кожного мешканця з великими історичними подіями.

Розвиваюча: Сприяти засвоєнню навчальних матеріалів з історії України. Розвинути вміння аналізувати і чітко структурувати матеріали для подальшого використання та переказу.

Ціль: Задля формування всебічно розвиненої особистості на основі музейної виставки сприяти закріпленню вивченого та засвоєнню нового навчального матеріалу з історії України учнями 11 класів.

Завдання, які вирішують для себе відвідувачі: Набуття нових знань, закріплення певного обсягу знань з навчальної програми.

Зрозуміти велич власної країни через дотичність до історичних подій.

Завдання, які вирішує для себе музей: З допомогою комфортного діалогового простору між відвідувачем та експонатом соціалізувати музейний простір. Мотивувати відвідувачів до подальшого спілкування з музейною інституцією, займатися саморозвитком, самовдосконаленням та самоосвітою. Формування іміджу музейної виставки як експозиційно-освітнього простору сприятиме покращенню фінансової ситуації музейної інституції.

Учасники: учні 11 класів, студенти, вчителі, освітяни, музейні співробітники, екскурсоводи.

Мотивація для учасників: набуття нових знань, розвиток освітньої складової роботи, практична робота за педагогічною програмою, що поліпшує запам'ятовування матеріалу.

Аналіз результатів роботи: проміжні срізи знань учнів, соціологічні опитування.

Задля візуалізації/ілюстрації тем уроків конкретним прикладом – музейною виставкою «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен» частково скореговано навчальну програму без порушення хронології історичного процесу та послідовності подачі матеріалу.

Довгостроковий проєкт музейно-педагогічної програми включає наступні музейні заходи:

Тема уроку № 14 «Нові явища у соціальній сфері та повсякденному житті населення» відповідає пункту 1 § 12 Реформи у соціальній сфері.

Відносно до теми розроблено гру «Хрущовська відлига» в якій братимуть участь як вчитель, так і учні. Інтерактивний захід може проводитись в класі, на уроці, або, безпосередньо, в музеї. Тоді до участі у грі приєднується екскурсовод. Питання «правда чи вигадка» допоможуть учням закріпити знання з теми «Нові явища у соціальній сфері та повсякденному житті населення»; визначити основні тенденції та протиріччя процесу реформування промисловості та сільського господарства; порівняти, аналізувати та зробити аргументовані висновки щодо науково-технічної революції доби відлиги, реформ у соціальній сфері та у освіті.

Очікувані результати: після цього уроку учні зможуть:

- аналізувати процес відновлення України та його наслідки;
- пояснювати зміст понять «відлига», «десталінізація», «реабілітація»;
- характеризувати історичні документи цього періоду;
- давати власну оцінку особливостей суспільно-політичного життя;
- висловлювати своє критичне ставлення.

Джерела та література: Маньковська Р. [63], Куцаєва Т. О. [55], Юхневич М.Ю. [109], Мартем'янова Н. С. [64, 65], Товкач О. А. [100], Абанкіна Т. В. [13]

Тема уроку № 14 «Нові явища у соціальній сфері та повсякденному житті населення» відповідає пункту 2 § 12 Грошова реформа. Повсякденне життя населення.

За допомогою кіно-фото та роздаткових матеріалів у учнів є можливість уявити себе новоселами хрущовки. Для більшої наявності на проєкторі виведене 3D зображення хрущовки [108]. У грі «Перенос у часі. Хрущовка» беруть участь декілька учнів, які, умовно, є середньостатистичною сім'єю 1950-1960 років. Вони отримують умовну заробітну платню та намагаються забезпечити побут сім'ї у новій оселі. Інші учні можуть бути продавцями та будівельниками. Інтерактивний захід розрахований для проведення, як безпосередньо на території музею, так і в класі. Участь можуть брати учні, вчитель та екскурсовод, при умові проведення заходу у музеї. Шляхом емпатії учні створюють власну трагічну чи комічну історію сім'ї того часу на основі експонатів (або роздаткового матеріалу). Модератор (вчитель або екскурсовод) керує процесом.

Ця гра дозволить розвинути креативне мислення, активізувати творчу активність учнів, вміння аналізувати і чітко структурувати матеріали.

Після гри учні отримують рекламні листівки (Додаток 7).

Очікувані результати: після цього уроку зможуть учні:

- називати характерні ознаки соціальної політики;
- робити висновки про наслідки соціальних реформ;
- висловлювати власні судження щодо соціальних проблем.

При організації заходу використано наступні матеріали: Юхневич М.Ю. [109], Мартем'янова Н. С. [64, 65], Товкач О. А. [100], Абанкіна Т. В. [13]

Тема уроку № 15 «Зародження дисидентського руху в Україні» відповідає пункту 2 § 13 Зародження в Україні дисидентського руху та його течії.

У грі «Перенос у часі. Дисиденти» учні поринають у минуле та з допомогою реквізиту та роздаткового матеріалу (шкільна форма та шкільне приладдя того часу, одяг стиляг, збірки віршів, платівки) намагаються уявити себе учнями школи у 1950-1960 роках. Гру можна проводити у класі або безпосередньо, у музеї. В інтерактивному заході беруть участь учні, вчитель та екскурсовод, якщо захід

проводиться у музеї. Є можливість об'єднати урок історії України з уроком літератури. Таким чином учні мають: висловлювати і аргументувати власні судження щодо шістдесятництва в українській культурі; зародження дисидентського руху; складати характеристики історичних персоналій: Ліна Костенко¹⁰, Іван Драч¹¹, Василь Стус¹², Левко Лук'яненко¹³.

Очікувані результати: після цього уроку учні зможуть:

- пояснювати зміст понять «дисидентський рух», «самвидав»;
- розкривати ідеологію опозиційного руху, причини його виникнення;
- аналізувати документи;
- робити аргументовані висновки; в
- висловлювати власну думку щодо виникнення та діяльності дисидентської організації;
- складати політичні портрети діячів дисидентського руху.

При підготовці заходу використовувалась наступна література: Маньковська Р. [63], Куцаєва Т. О. [55], Юхневич М.Ю. [109], Мартем'янова Н. С. [64, 65], Товкач О. А. [100], Абанкіна Т. В. [13]

Короткостроковий проєкт музейної педагогічної програми:

¹⁰ Ліна Василівна Костенко (нар. 19 березня 1930, Ржищів, Київська округа, Українська РСР, СРСР) — українська поетеса-шістдесятниця, письменниця (історичний роман, твори для дітей), дисидент. Лауреат Шевченківської премії (1987), Премії Антоновичів (1989), Ордену Почесного легіону (2022).

¹¹ Іван Фёдорович Драч (17 жовтня 1936, Теліжинці, Тетіївський район, нині Білоцерківський, Київська область, Українська СРР, СРСР — 19 червня 2018, Київ, Україна) — український поет, перекладач, кіносценарист, драматург, державний і громадський діяч. Борець за незалежність України у ХХ сторіччі. Член КПРС (1959—1990). Перший голова Народного Руху України (з 10 березня 1989 по 28 лютого 1992). Народний депутат України 3-го скликання. Герой України (2006). Кавалер ордена князя Ярослава Мудрого III, IV, V ступення, лавреат Національної премії імені Тараса Шевченка (1976) та Державної премії СРСР (1983).

¹² Василь Семёнович Стус, псевдо Василь Петрик (6 січня 1938, село Рахнівка, Гайсинський район, Вінницька область Українська РСР, СРСР — 4 вересня 1985, табір ВС-389/36-1 (Перм-36), біля села Кучино, Пермський край, РРФСР, СРСР) — український поет-шістдесятник, перекладач, публіцист, прозаїк, мислитель, літературознавець, літературний критик, правозахисник, політв'язень СРСР, дисидент, член Української Гельсінської групи, борець за незалежність України у ХХ столітті. Один із найактивніших представників українського дисидентського руху. Учасник акції протесту в київському кінотеатрі «Україна» в 1965 році. Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1991, посмертно), Герой України (2005, посмертно).

¹³ Левко Григорович Лук'яненко (24 серпня 1928, село Хрипівка, Городнянського району, Чернігівська округа, Українська СРР, СРСР — 7 липня 2018, Київ, Україна) — український політичний та громадський діяч, дипломат, письменник, юрист та радянський дисидент, учасник національного визвольного руху. Борець за незалежність України у ХХ сторіччі. Співзасновник та активний член Української Гельсінської Групи, голова Української Гельсінської Спілки, є одним із організаторів Української робітничо-селянської спілки. Засновник та перший голова Української республіканської партії. Народний депутат України I-II, IV-V скликань. Кандидат в Президенти України на виборах 1991(3 місце, 1 432 556 голосів або 4,49 %) Герой України (2005). Співавтор Декларації про державний суверенітет України, автор Акту проголошення незалежності України. Голова Української асоціації дослідників голодоморів в Україні (1998). Почесний доктор права Альбертського університету, Канада(1993). Лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка 2016 року. Кавалер ордена князя Ярослава Мудрого V ступеня, кавалер ордена Свободи (2016).

Практичне заняття: музейна лекція «Хрущовка, як соціокультурний феномен» за темою «Соціальна політика» розроблено відповідно до освітньої програми (Додаток 8).

Аудиторія: учні 11 класу загальноосвітньої школи.

Тривалість: 45 хвилин.

Учні заздалегідь опрацьовують теми «Експерименти в економіці у 1950-х– на початку 1960-х років» та «Соціальна політика», що відповідає параграфу 11 та 12 підручника.

Методичне обладнання лекції: друковані роздаткові матеріали, папір А-4, ручки.

План уроку:

1. Вступ. Організація класу 5 хв.
2. Лекційна частина з відповідями на питання 20 хв.
3. Практична частина з виконанням завдань 15 хв.
4. Підсумки. 3 хв.
5. Домашнє завдання. 2 хв.

Джерела та література: Маньковська Р. [63], Куцаєва Т. О. [55], Юхневич М.Ю. [109], Мартем'янова Н. С. [64, 65], Абанкіна Т. В. [13].

Хід уроку: (див. Додаток 10).

Таким чином, практичне заняття «Хрущовка, як соціокультурний феномен» відбуватиметься у формі музейної лекції, завдяки якій станеться закріплення отриманих знань шляхом візуалізації та художньої інтерпретації.

Знайомство з світоглядом, побутом та традиціями мешканців рідного міста 1950-1960 років шляхом демонстрації музейної виставки розширить кругозір учнів, збагатить мовленнєву культуру шляхом вивчення нових термінів, сприятиме розвитку творчості, креативності, здатності вести діалог, навчить систематизувати інформацію і творчо її інтерпретувати.

У контексті реформування системи освіти України створення нового середовища навчання є надзвичайно актуальним. Завдяки реалізації інтерактивної педагогічної взаємодії та діалогу з відвідувачами у музейному просторі, на що

спрямовані усі музейно-педагогічні проекти, музей оживає та наповнюється новим змістом та ідеями.

ВИСНОВКИ

У ході здійснення даного магістерського дослідження отримано наступні результати.

Сформульовано ідейний задум, тематичну спрямованість і методологічну основу майбутньої виставки.

Висвітлено історичні процеси та передумови виникнення хрущовок; за допомогою музейних засобів відтворено та продемонстровано життя та побут мешканців хрущовок 1950-1960 років; наочно показано наслідки агресії Росії проти України шляхом демонстрації законсервованих пошкоджень будівлі; висвітлено питання долі хрущовок інших країн та їх подальше майбутнє в Україні; створено та запроваджено додаткові інтерактивні заходи для залучення потоку туристів.

Проведене у магістерській роботі дослідження довело, що через деякий час прогресивні програми реновації у нашій країні зітруть з лиця землі хрущовки, як морально застарілі, змусивши поступитися місцем сучасному зручному житлу.

Відновлений після Другої світової війни центр Гавра (Франція) став об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО, а хрущовки України – ні. Автор проєкту виступає за реконструкцію хрущовок, які вистояли та які можливо зберегти. Дослідник доводить на прикладі конкретної будівлі можливість музеєфікації такої своєрідної архітектурної споруди, як хрущовка. Створена музейна виставка приверне увагу забудовників та місцевої влади до майбутнього хрущовок.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. багато будівель типової хрущовської забудови вже зруйновано, що додатково актуалізує проблему музеєфікації (реновації) цього соціокультурного феномену. Хрущовки України гідні відновлення, реновації та, можливо, подальшого включення до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Класична «п'ятиповерхівка» – це складник історії Харкова, його урбаністичного обличчя, що потребує ретельного вивчення та збереження.

Відсутність вітчизняного досвіду музеєфікації, присвяченого хрущовці, як соціокультурному феномену, знос будівель та руйнація під час повномасштабного вторгнення Росії до України від 24.02.2022 вказують на новизну проєкту та дозволяють стверджувати, що тема наукового дослідження є актуальною.

У сукупності, ідейний задум та усі складові архітектурно-художнього образу музейної виставки створюють цікаву та непересічну музейну виставку, що сприятиме залученню відвідувачів та зверне увагу на необхідність збереження та реконструкції хрущовок у нашому місті та у межах Держави.

Довгострокова та короткострокова програми з музейної педагогіки «Хрущовка, як соціокультурний феномен» розроблені автором магістерської роботи відповідно навчальній програмі Історія України (рівень стандарту) для 11 класу. Довгострокові програми відбуватимуться у формі ігор з залученням додаткових роздаточних матеріалів та реквізиту. Короткострокова програма відбуватиметься у формі музейної лекції, сприятиме закріпленню отриманих знань шляхом візуалізації та художньої інтерпретації.

Дана проблема вперше інтегрується в реальну державну освітню програму.

Знайомство з світоглядом, побутом та традиціями мешканців рідного міста 1950-1960 років шляхом демонстрації музейної виставки розширить кругозір учнів, збагатить мовленнєву культуру шляхом вивчення нових термінів, сприятиме розвитку творчості, креативності, здатності вести діалог, навчить систематизувати інформацію і творчо її інтерпретувати, робити презентації та сприятиме усуненню страху перед публічними виступами.

У контексті реформування системи освіти України створення нового середовища навчання є надзвичайно актуальним. Завдяки реалізації інтерактивної педагогічної взаємодії та діалогу з відвідувачами у музейному просторі, на що спрямовані усі музейно-педагогічні проєкти, музей оживає та наповнюється новим змістом та ідеями.

В рамках роботи виокремлено проблему неможливості залучення до відвідування музейної виставки потенційної аудиторії у складі інклюзивної категорії відвідувачів. Тому, важливою складовою магістерської роботи є створення пакету

доступної інформаційної підтримки про музейну виставку «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен» для самостійного ознайомлення людям з порушеннями зору, слуху та опорно-рухового апарату. Це перспективний напрям у розвитку комунікаційних можливостей музейної виставки, соціального публічного простору та освітнього центру. Втілення зазначеної опції сприятиме позитивному іміджу та економічному зростанню.

Розроблено стислу тематичну структуру музейної виставки з теми «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен», яка включає в себе три теми, вісім підтем.

Визначено наскрізні проблеми, основні засоби побудови виставки та надано їх характеристику. Основні наскрізні проблеми даного виставкового проєкту: розглянути передумови виникнення хрущовок та історію їх створення; показати менталітет та побут мешканців хрущовки 1950-1960 років; відобразити пошкодження будівлі під час повномасштабного вторгнення Росії до України від 24.02.2022; висвітлити проблеми реконструкції, відбудови або знесення хрущовок.

При побудові даної музейної виставки використано предмети побуту мешканців хрущовок 1950-1960 років. У відтворених помешканнях представлені такі предмети побуту як: мебель, одяг, іграшки, кухонний та столовий посуд. Також використано науково-допоміжні матеріали — інформаційні щити, стенди з історичними довідками та кресленнями будівель та типової забудови району 1950-1960 років. Створено архітектурно-художній образ нової експозиції, який представляє собою будівлю типової п'яти поверхової будівлі хрущовки, яка знаходиться у Салтівському житловому масиві м. Харкова.

Розроблено тематико-експозиційний план музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен».

Результати даної магістерської роботи можуть бути використані при розбудові виставок та постійних стаціонарних музейних експозицій, присвячених дослідженій у цій роботі науковій тематиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Головна сторінка Лідського історико-художнього музею. сайт URL: <https://lixmuseum.by/ru/glavnaa-2/> (дата звернення 10.01.2022)
2. Всесвітня історія. Історія України. 6-11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення 10.11.2022)
3. Конвенція о всемирном наследии ЮНЕСКО. сайт. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1181> (дата звернення 8.11.2022)
4. Конвенція ООН про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. 1972. URL: <https://whc.unesco.org/archive/convention-ru.pdf> (дата звернення 11.11.2022)
5. Креслення. Житловий масив на Русанівській протоці у Києві. Розгортка уздовж набережної. 1962 р. ЦДНТА України. Ф. Р-6. К. 1-277. Оп. 1. Од. зб. 32. Арк. 6 URL: <https://uain.press/articles/hrushhovki-ta-brezhnyevki-slovo-dokumentam-tdnta-ukrayini-1447396> (дата звернення 10.10.2022)
6. Про затвердження Положення про житлово-будівельні колективи та індивідуальних забудовників у містах і селищах міського типу Української РСР: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 30 квітня 1958 р. N 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-58-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.12.2022)
7. Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду: Закон України. Відомості Верховної Ради України, 2007, № 10, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-16#Text> (дата звернення 10.12.2022)
8. Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду. Проект Закону України від 21.12.2021 р. № 6458. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/II06702A.html (дата звернення 10.12.2022)

9. Про музеї та музейну справу: Закон України від 04.11.18 р. № 249/95. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 25. Ст. 191. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95> (дата звернення: 01.12.2022)

10. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 14.03.18 р. № 1805. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 01.12.2021)

11. Про природно-заповідний фонд України від 16.06.92 року № 2456-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 01.12.2021)

12. Про туризм: Закон України. від 04.11.18 р. № 324/95. Відомості Верховної Ради України. 1995 № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95> (дата звернення: 01.12.2021)

13. Абанкина Т. В. Музей и школа: перспективы сотрудничества. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/muзей-i-shkola-perspektivy-sotrudnichestva> (дата звернення 10.11.2022)

14. Авдієнко О.П. Реконструкція житла. Сучасний стан проблем URL: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/-recj_2004_5_4.pdf. (дата звернення 11.10.2022)

15. Аверкін М. Г. Модифікація форматів комунікативної взаємодії сучасного музею // Питання музеології. 2010. №2 С. 157 - 164. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modifikatsiya-formatov-kommunikativnogo-vzaimodeystviya-sovremennogo-muzeya> (дата звернення 10.11.2021)

16. Адамянс Т.З. Аудитория СМИ как субъект и объект коммуникативных взаимодействий // Человек. 2018. №3. С. 96-107. URL: https://www.isras.ru/files/File/publ/Adamyants_Chelovek_2018.pdf (дата звернення 01.09.2022)

17. Алфьоров О. Почему «хрущевки», которые планировались как временные дома, стоят до сих пор? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9HM0TlgGjHY> (дата звернення 10.11.2022)

18. Андрущенко Н.П. Комплексная застройка жилых районов. Поиск, эксперимент в зодчестве Украины. – К: «Будівельник». – 1989. – 64 с.

19. Артюх О. Методичні рекомендації щодо написання та поширення прес-анонсів та прес-релізів // Міністерство культури України. Київ: НМІУ, 2016. 8 с.

URL:

https://www.academia.edu/29885393/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%88%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81-%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%B2_%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81-%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%96%D0%B2_2016_ (дата звернення 01.09.2022)

20. Барановська Н. Експозиційна робота у діяльності музею // Historical and cultural studies. 2015. Vol. 2, Num. 1. С. 13-17. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=hcs_2015_2_1_6 (дата звернення 10.09.2022)

21. Беззуб І. Комплексна реконструкція застарілого житлового фонду: українські реалії та зарубіжний досвід. Громадська думка про правотворення № 1 (206) 2021 URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2021/1.pdf> (дата звернення 10.11.2022)

22. Белофастова Т. Ю. Музеї в культурному просторі: еволюційний підхід // Вісник НАКККіМ. 2010. № 1. С. 53-57. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/Visnyk_1_10.pdf (дата звернення 01.09.2022)

23. Белофастова Т. Ю. Музей у системі сучасних комунікацій // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. 2009. № 4. С. 36 – 40

24. Божко Л. К. Проблеми комплектування фондів музеїв на сучасному етапі. URL: <http://www.museum.dp.ua/article0525.html> (дата звернення 10.08.2022)

25. Бойко-Гагарін А. С. Музейний маркетинг. Київ : НАККІМ. 2016. 68 с. URL: <https://mvduk.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B01.pdf> (дата звернення 10.08.2022)

26. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. – Л.: Літопис, 2005. 628 с.

27. Велика Л. П. Музейне експозиційне мистецтво: монографія. Х.: ХДАК, 2000. 160 с.

28. Вітрик І. С. Коцар Л. О. Театралізована екскурсія: два підходи // Вісник Одеського Історико-Краєзнавчого Музею. випуск 15. URL: <http://www.history.odessa.ua/publication15/stat06s.htm> (дата звернення 01.11.2022)

29. Гальченко А. Сносное жильё: Почему хрущевки лучше реконструировать, а не разрушать. URL: <https://birdinflight.com/ru/architectura/20211104-20211104-rochemu-hrushhevki-luchshe-rekonstruirovat.html> (дата звернення 10.12.2022)

30. Гнедовский М. Б. Дукельский В. Ю. Музейная коммуникация как предмет музееведческого исследования // Музейное дело. Музей-Культура-Общество: сб. науч. трудов / ЦМР. М., 1992. С. 7

31. Гнедовский М. Б. Современные тенденции развития музейной коммуникации // Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности : сб. науч. тр. НИИ культуры. М., 1989. С. 16–34.

32. Голубик Т. С. Друкована реклама як вид поліграфічної продукції. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/12.pdf> (дата звернення 10.08.2022)

33. Гопенко І. В. Музей та засоби масової інформації // Музей на межі тисячоліть. Дніпропетровськ, 1999. 369 с.

34. Громова У. «Хрущовки», як спроба вирішення квартирної проблеми в СРСР. URL: <https://pobudovano.com.ua/news/khrushchovki-sproba-virishennyakvartirnogo-pitannya-v-srsr> (дата звернення 10.12.2022)

35. Громов О. Хрущовки чекають на реновацію: Газета Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр». – 10 серпня 2021. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/hrushovki-chekayut-na-renovaciyu/> (дата звернення 06.12.2022)

36. Девятко И. Ф. Методы социологического исследования. Екатеринбург : Урал, 1998. 208 с. URL: <http://www.sociologos.ru/upload/File/deviatko.pdf> (дата звернення 12.01.2022)

37. 240 днів війни. Росія зруйнувала 900 багатоповерхівок у Харкові. KHARKIV Today. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/240-dniv-viynu-rosiya-zruynuvala-900-bahatoroverkhivok-u-kharkovi> (дата звернення 10.12.2022)

38. Дорошенко Ю. О., Мережко А. В. Передумови реновації застарілого житлового фонду в Україні. Теорія та практика дизайну: зб. наук. праць. К.: НАУ, 2020. Вип. 20. С.51-66

39. Дридзе Т. М. Социальная коммуникация как текстовая деятельность в семиосоцио-психологии // Общественные науки и современность. 1996. № 3. С. 145. URL: <http://ecsosman.hse.ru/text/17779061/> (дата звернення 10.09.2022)

40. Екскурсійна робота і основи музейної педагогіки // Вісімнадцяті Сумцовські читання : зб. матеріалів наук. конф. «Музей як соціокультур. ін-т в умовах інформ. суспільства». Х., 2012. С. 125-130 URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=21> (дата звернення 15.12.2022)

41. Житловий фонд м. Києва. Головне управління статистики у Києві. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=445&lang=1> (дата звернення 15.12.2022)

42. Іванець О. Творчо-ігровий простір музею // Острозький краєзнавчий збірник. С. 338-341. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2584/1/Oksana%20Ivanets.pdf> (дата звернення 10.01.2022)

43. Иконников А. Эстетические проблемы массового жилищного строительства / Андрей Иконников. – Москва: Стройиздат, 1966. – 160 с. URL:

<http://tehne.com/library/ikonnikov-v-funkciya-forma-obraz-v-arhitekture-m-1986> (дата звернення 10.12.2022)

44. Ільясова Л. С. Сучасні форми та методи рекламної роботи музею // Національний музей історії України: його фундатори та колекції. К., 1999. С. 169-174.

45. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / Г. М. Хлібовська, О. В. Наумчук, М. Є. Крижановська, І. Б. Гирич, І. О. Бурнейко. — Тернопіль : Астон, 2019. — 256 с.: іл. Хлібовська 2019. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istorija-ukrajini-hlibkovska-2019.pdf> (дата звернення 28.12.2022)

46. Каган М. С. Музей в системі культури // Питання мистецтвознавства - 1994. №4. С. 445-460. URL: http://www.vir.nw.ru/wp-content/uploads/2018/09/Kagan-M.S.-Filosofiya-kultury_filosofiya.pdf (дата звернення 15.08.2022)

47. Кифяк О. В. Руденко М. М. Маркетинг у музейній справі: теоретико-прикладні аспекти // Економічні науки. 2010. Вип. 2. URL: http://infotour.in.ua/kyfjak_o4.htm (дата звернення 15.08.2022)

48. Ковешникова Е.А. Музейный экспонат как информационный текст межкультурной коммуникации // Вестник КемГУКИ. 2010. №13 С. 115-125. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzeynuuy-eksponat-kak-informatsionnyu-tekst-mezhkulturnoy-kommunikatsii/viewer> (дата звернення 15.08.2022)

49. Колесніченко О. Знести "хрущовки" з обличчя міст: як це буде і хто від цього виграє. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/12/676820/> (дата звернення 10.12.2022)

50. Котлер Н. Котлер Ф. Котлер В. Музейний маркетинг і стратегія : формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів / Пер. з англ. К.: Видавничий дім «Стилос», 2010. 528 с. URL: http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/e-lib/e-lib/ (дата звернення 15.10.2022)

51. Кравчуновська Т.С. Систематизація способів комплексної реконструкції будівельних об'єктів житлових кварталів. Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури з наукових праць. – Д: ПДАБА, 2009 №67. – С.

10-19. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistematizatsiya-sposobiv-kompleksnoyi-rekonstruktsiyi-budivelnih-ob-ektiv-zhitlovih-kvartaliv> (дата звернення 10.12.2022)

52. Кривошеева Т. Сувенирная продукция в музеях – инструмент эмоциональной коммуникации с посетителями // Современные проблемы сервиса и туризма. №2. 2016. Том 10. С. 29 – 37. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suvenirnaya-produktsiya-v-muzeyah-instrument-emotsionalnoy-kommunikatsii-s-posetitelyami> (дата звернення 10.10.2022)

53. Культура участия: музей как пространство диалога и сотрудничества / Под ред. Д. Агапова. СПб., 2015. 157 с. URL: http://cecartslink.org/pdf/2015/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%A3%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F.pdf (дата звернення 10.10.2022)

54. Куцаєва Т. О. Методичні рекомендації щодо проведення типової оглядової екскурсії // Національний музей історії України. К., 2017. 24 с. URL: https://www.academia.edu/35434647/%D0%9A%D1%83%D1%86%D0%B0%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D0%A2_%D0%9E_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%82%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97_FAQ_%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%89%D0%BE_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C_%D1%82%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%82%D0%B0_%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D0%B

E%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8E_2017_ (дата звернення 10.10.2022)

55. Куцаєва Т. О. Неформальна освіта дорослих та музейна андрагогіка в контексті історії сучасної музейної справи в Україні (огляд історіографії) // Грані. 2016. № 9. С. 162-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_9_25 (дата звернення 10.10.2022)

56. Кюнзель Є. Реконструкция и модернизация крупнопанельных жилых зданий в Восточной Германии. Реконструкція житла: науково-виробниче видання. – К.:НДІпроектреконструкція, 2004. - Вип. 5. - С.106-109. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=recj_2004_5_19 (дата звернення 12.12.2022)

57. Литвинов В. В. Практика сучасної експозиції. М.: Плакат, 1989. 234 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1083711/> (дата звернення 10.11.2022)

58. Лобанова (Тортіка) М. В. Проблема модернізації та її музейно-комунікаційна інтерпретація // П'ятнадцяті Сумцовські читання : зб. матеріалів наук. конф. Х., 2009. С. 67-68. URL: <http://museum.kh.ua/docs/15SumtsovConference2009.pdf> (дата звернення 11.11.2022)

59. Луман Н. Что такое коммуникация? // Социологический журнал. 1995. №5. С. 114. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2954> (дата звернення 20.09.2022).

60. Маленька музейна статистика 2015-го року. URL: <http://www.prostir.museum/ua/post/36383> (дата звернення 10.09.2022)

61. Маньковська Р. В. Музей і суспільство: основні форми комунікації. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/12147/2/08_mankovska.pdf (дата звернення 10.09.2022)

62. Маньковська Р. В. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. Краєзнавство. 2013. Вип.3. С. 75-84. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/166942/13-Mankovska.pdf?sequence=1> (дата звернення 10.09.2022)

63. Маньковська Р.В. Музейна педагогіка: інноваційна технологія інтелектуального розвитку // Краєзнавство. Науковий журнал. № 3 (108). 2019. С. 238-251. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/16959> (дата звернення 10.12.2022)

64. Мартем'янова Н. С. До питання про умови особистісно-орієнтованої, розвиваючої освіти у музейному середовищі // XVIII Сумцовські читання : Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства. Х.: Майдан, 2012. С. 119–124 URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=20> (дата звернення 10.10.2022)

65. Мартем'янова Н. С. Музейна педагогіка в організації культурно-освітньої діяльності музею // Вісник Харківської державної академії культури. 2013. Вип. 39. С. 257-263. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=hak_2013_39_34 (дата звернення 10.10.2022)

66. Мельничук В. Хрущовки. Минуле: як французька мрія стала радянською реальністю. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/09/27/226648/> (дата звернення 25.12.2022)

67. Мельничук В. Хрущовки. Perezавантаження: західний досвід та українські реалії. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/09/28/226681/> (дата звернення 25.12.2022)

68. Мельничук Г. Хрущевки 2.0: мировой опыт и сплошные парадоксы Украины. URL: https://propertytimes.com.ua/urban/renovaciya_hrushchevok_snesti_ili_rekonsturovat (дата звернення 25.12.2022)

69. Метод фокус-груп - Высшая школа экономики. URL: <https://school.hse.ru/nis/focusgroup> (дата звернення 10.09.2022)

70. Михайловская А. И. Музейная экспозиция (Организация и техника). М.: 1984. 132 с. URL: <https://www.academia.edu/38565713/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9>

D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2_%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%85_%D0%BC%D1%8B%D1%81%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86_XIX_-
_D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86_XX_%D0%B2 (дата звернення 10.10.2022)

71. Мишуровская О. С. Семиотический анализ знаковой специфики музейного предмета // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. 2011. С. 205-211. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/semioticheskiy-analiz-znakovoy-spetsifiki-muzeynogo-predmeta> (дата звернення 10.10.2022)

72. Модели коммуникации: Модель Ньюкомба. URL: <https://marketing-course.ru/nyukomb-model/> (дата звернення 05.08.2022)

73. Музейная коммуникация: модели, технологии, практики / под ред. В.Ю. Дукельского. М., 2010. 199 с. URL: <http://www.future.museum.ru/lmp/books/archive/Mus&Comm.pdf> (дата звернення 05.08.2022)

74. Нечепорчук О. Возможности комплексного подхода к реконструкции «хрущевок» . Реконструкція житла : науково-виробниче видання. – 2004. – Вип. 5. – С. 14–17. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=recj_2004_5_5 (дата звернення 10.12.2022)

75. Никишин Н. А. Музей в глобальных сетях электронной телекоммуникации. / Музей и новые технологии// На пути к музею XXI века. С. 124-137. URL: http://www.future.museum.ru/lmp/books/archive/mus&n_t.pdf (дата звернення 10.09.2022)

76. Никишин Н. А. Музейные средства: знаки и символы // Музейная экспозиция. Теория и практика. Искусство экспозиции. Новые сценарии и концепции (На пути к музею XXI века) : сб. науч.тр. / РИК. М., 1997. С. 26. URL:

http://www.museum.ru/future/lmp/books/archive/Mus_Expo.pdf (дата звернення 10.09.2022)

77. Ожиганов Д. «Хрущовки» та «брежнєвки» – слово документам ЦДНТА України. URL: <https://uain.press/articles/hrushhovi-ki-ta-brezhnyevki-slovo-dokumentam-tsdnta-ukrayini-1447396> (дата звернення 26.12.2022)

78. Олійник Н. Зарубіжний досвід реконструкції житлового фонду URL:http://www.nbu.gov.ua/ejournals/DUTP/2009_2/doc_pdf/Oliinyk.pdf. (дата звернення 28.12.2022)

79. Онищук Г.І. Проблеми комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду. Реконструкція житла: науково-виробниче видання. – 2005. – Вип. 6. – С. 4–9. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=recj_2005_6_3 (дата звернення 28.12.2022)

80. Основні принципи і сучасні вимоги підготовки і проведення оглядових екскурсій. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245471157&cat_id=245470952 (дата звернення 28.09.2022)

81. Пивоваров С. 64 роки тому хрущовки стали еталоном житлової архітектури. Їх зводили тимчасово, до настання комунізму. Він не настав — СРСР розвалився, а хрущовки залишилися. Як це було — в архівних фото Києва. URL:<https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilisya-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev> (дата звернення 26.12.2022)

82. Плешкановська А.М., Бірюк С.П. Застарілий житловий фонд як об'єкт програм і проєктів комплексної реконструкції (на прикладі міста Києва). Містобудування та територіальне планування, 79. 323-341. URL: <http://mtp.knuba.edu.ua/article/view/256319> (дата звернення 26.12.2022)

83. Плешкановская А.М., Савченко О.Д. Епохи та міста. Монографія. -Вид. 2-е, доповн. -Київ. Інститут урбаністики, Вид. Логос, 2019. 264 с. URL: https://www.academia.edu/42921758/%D0%95%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0 (дата звернення 26.12.2022)

84. Подгорецки Ю. Соціальна комунікація – наука XXI века. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sotsialnaya-kommunikatsiya-nauka-xxi-veka> (дата звернення 10.10.2022)

85. Поляков Т. П. Как делать музей? (О методах проектирования музейной экспозиции). М.: Издательство Российского института культурологии, 1997. 170 с. URL: <http://www.museum.ru/future/lmp/books/archive/polyakov.pdf> (дата звернення 10.10.2022)

86. Портер Дж. Роль музея как средства коммуникации // Museum, 1983. №138. С. 10.

87. Почепцов Г. Г. Комунікативний інжиніринг: теорія і практика М.: Альтерпрес, 2008. 407 с. URL: https://corpmedia.ru/professionalnaya_literatura/pochepcov_gg_kommunikativnyj_inzhiring_teoriya_i_praktika_seriya_kommunikaciya_strategiya/ (дата звернення 10.10.2022)

88. Почепцов Г. Г. Комунікативні технології двадцятого століття М.: Рефлбук, К.: Ваклер, 2000. 352 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/111868/> (дата звернення 10.10.2022)

89. Прокопенко Є. В. Музей та засоби масової інформації на сучасному етапі // Музей на межі тисячоліть: минуле, сьогодні, перспективи. Збірник тез доп. та повід. міжнародної наук. конференції. Дніпропетровськ, 1999. 177 с. URL: <http://www.museum.dp.ua/museum-massmedia.html> (дата звернення 15.09.2022)

90. Пятигорский А. Избранные труды М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 590 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2369461/> (дата звернення 01.02.2022)

91. Різун В. До питання про соціальнокомунікаційний підхід у науці // Комунікація. 2010. № 1. С. 27-37. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/Socialniy_pidhid.pdf (дата звернення 10.10.2022)

92. Салахов Р. Каазик Е. 3-D-технологии в экспозиционной деятельности музеев изобразительного искусства // Мир искусств: Вестник Международного института антиквариата 2015. С.86-88. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/3d-tehnologii-v-ekspozitsionnoy-deyatelnosti-muzeev-izobrazitelnogo-iskusstva> (дата звернення 10.11.2022)

93. Сердюк Г.В., 2018. Організаційно-економічні заходи, кредитування термомодернізації застарілого жилого фонду. Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві, 2 (21). С. 80-87. URL: <https://stmkvb.vntu.edu.ua/index.php/stmkvb/article/view/472> (дата звернення 10.10.2022)

94. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации. СПб.: Издательство Михайлова, 2002. 449 с. URL: <http://www.evartist.narod.ru/text16/073.htm> (дата звернення 10.01.2022)

95. Сотникова С.И. Музеология. М., 2004. 190 с. URL: <https://www.google.ru/search?hl=ru&q=%D0%A1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%A1.%D0%98.+%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F.+%E2%80%93+%D0%9C.%2C+2004&btnG=%D0%9F%D0%BE%D0%B8%D1%81%D0%BA+%D0%B2+Google&lr> (дата звернення 10.01.2022)

96. Сошнікова О. М. Музей в системі «суспільства споживання»: пошуки нових рішень // Вісімнадцяті Сумцовські читання : зб. матеріалів наук. конф. Х., 2012. С. 3-10. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=1> (дата звернення 10.12.2022)

97. Сошнікова О. М. Музей як центр культурної комунікації. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2014/article.html?n=886> (дата звернення 10.12.2022)

98. Стронг Р. Музей и коммуникация // Museum. 1983. № 138. С. 3–9.

99. Тітінюк Ю. О. Методика художнього формування сучасної музейної експозиції // Сімнадцяті сумцовські читання. Матеріали наукової конференції. Х.:

Майдан, 2011. С 19-29. URL: <http://museum.kh.ua/docs/17SumtsovConference2011.pdf>
(дата звернення 12.09.2022)

100. Товкач О. А. Освітні функції музейної педагогіки у навчально – виховному процесі школи. URL: https://www.psyh.kiev.ua/%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%87_%D0%9E.%D0%90.,_%D0%A2%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%87_%D0%9E.%D0%92._%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96_%D1%84%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B8_%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE_%E2%80%93_%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%96_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8 (дата звернення 10.12.2022)

101. Тортіка М. В. Музейна комунікація: культурна профанація або складова гуманітарного тренда доби постмодерну // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Філософія». № 50. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/952> (дата звернення 10.12.2022)

102. Тортіка О. О. Тортіка (Лобанова) М. В. Витоки концепції музейної комунікації та її інтепретація в сучасному соціокультурному просторі // Двадцять перші Сумцовські читання : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. Харків, 2015. С. 128-132. URL: <http://museum.kh.ua/docs/21SumtsovConference2015.pdf> (дата звернення 10.12.2022)

103. Трофименко Т. М. Інтерактивні методи роботи з відвідувачами як різновид музейної комунікації // XVIII Сумцовські читання : Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства. Харків: Майдан, 2012. С. 30–34. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=5> (дата звернення 10.12.2022)

104. Туристичний портал та Путівник по Україні. Історико-краєзнавчий музей міста Богуслав Київського району. сайт. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/67461_istoriko-kraevedcheskiy-muzeu-boguslav.htm (дата звернення 26.12.2022)

105. Ульянов А.Р. Радянська хрущовка: з минулого до сьогодення. Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф., 18-19 листопада 2021 р. Харків: ХДАК, 2021. С. 58-60

106. Ульянов А.Р. Хрущовка як соціокультурний феномен: перспективи музеєфікації. Результати розвитку наукової думки: 2022. матер. II міжнар. студ. наук. конф., Суми, 23 грудня, 2022 р. ГО «Молодіжна наукова ліга».— Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», С. 209-211

107. У Харкові відновили понад 60 зруйнованих Росією багатопверхівок. KHARKIV Today. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkov/u-kharkovi-vidnovyly-ponad-60-zruynovanykh-rosiyeyu-bahatoroverkhivok> (дата звернення 10.12.2022)

108. Хрущевка-1 1950-е гг. 3D модель от Маскбай. URL: <https://www.turbosquid.com/ru/3d-models/3d-khrushchyovka1-1950s-model-1751632> (дата звернення 12.12.2022)

109. Юхневич М. Ю. Музейная педагогика за рубежом. Лаборатория музейного проектирования // Рос. инс-т культурологи. 1997. 73 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/192095/> (дата звернення 10.10.2022)

110. Ядов В. А. Социологические исследования: методология, программы, методы. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/658/Yadov.pdf (дата звернення 10.10.2022)

111. Яковець І. О. Комунікаційний простір сучасного музею як одна з основних категорій теорії музейної комунікації // Вісник ХДАДМ. Теорія та історія мистецтва. 2014. № 4–5 С. 129 – 133. URL: <https://www.visnik.org/pdf/v2014-04-05-23-yakovets.pdf> (дата звернення 10.10.2022)

112. Янковська О. Бачинський Д. Реформи в УРСР у соціальній сфері (1950–1960-ті рр.): житлове забезпечення. URL:

<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/85837/16-Iankovska.pdf?sequence=1> (дата звернення 21.12.2022)

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ

Додаток 1. Будівництво хрущовок.....	56
Додаток 2. Реконструкція (реновація) застарілого житла в Україні.....	60
Додаток 3. Зарубіжний досвід реконструкції панельних будинків.....	62
Додаток 4. Реновація. Цілі та методи.....	64
Додаток 5. Схематичне зображення виставкового маршруту.....	65
Додаток 6. Тематико-експозиційний план музейної виставки «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен».....	66
Додаток 7. Рекламні листівки, 3D конструктор з фанери «Хрущовка», календар, рекламний проспект.....	84
Додаток 8. Педагогічна програма. Календарно-тематичний план Історія України (52 годин) клас.....	11 88
Додаток 9. Програма з музейної педагогіки «Хрущовка, як соціокультурний феномен» на 2022-2023 рр.....	93
Додаток 10. Музейна лекція «Хрущовка, як соціокультурний феномен».....	97

Додаток 1

Розпалубка та зберігання силікатних блоків на складі готової продукції [Із науково-технічного звіту «ПівденНДІ» «Впровадження технології виробництва великих стінових блоків на базі місцевої сировини»]. 1955 р. ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 79. Арк. 97, 99

Перевезення панелей зі складу гіпсопркатного цеху [Із науково-технічного звіту «ПівденНДІ» по темі № 59-14; «Освоєння виробництва великопанельних гіпсових перегородок для Харківського Раднаргоспу»]. 1959 р. ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 147. Арк. 56

Спорудження хрущовки. Фото з відкритих джерел

Спорудження хрущовки. Фото з відкритих джерел

Спорудження хрущовки. Фото з відкритих джерел

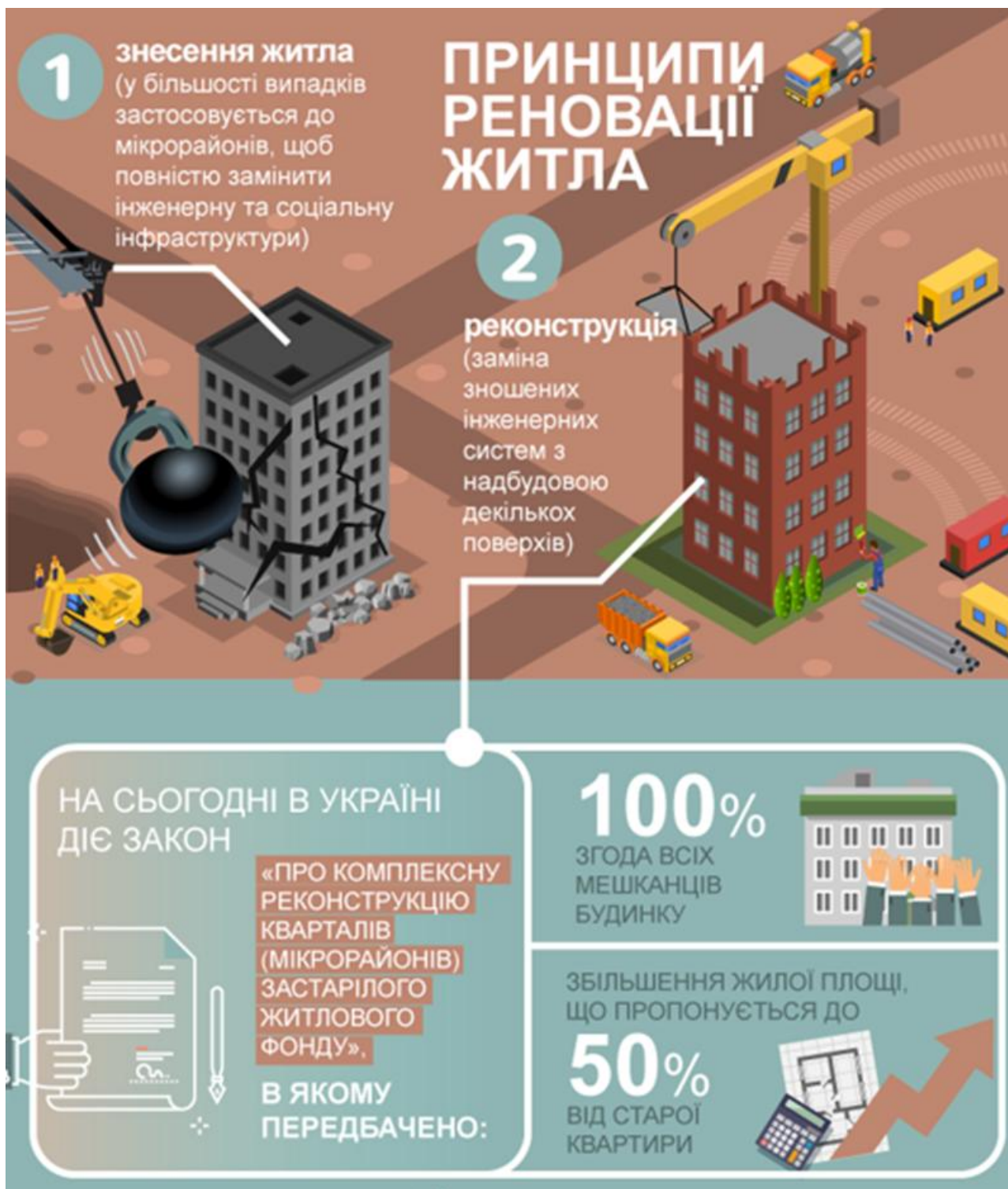

Спорудження хрущовки. Фото з відкритих джерел

Житлові будинки з багатокольоровим фризом на бульварі Шевченка у Києві [Із звіту «НДІБМВ» по темі № 62-3: «Розширення асортименту виробів із кераміки для будівництва. Розділ «А»: «Розробка нових кольорових глухих глазурей для керамічного облицювання»]. 1962 р. ЦДНТА України. Ф. Р-99. К. 3-31. Оп. 1. Од. зб. 120. Арк. 62

Додаток 3

Реконструйований панельний будинок у Берліні на Карл-Маркс-алеє. Фото: Jörg Zägel / Wikimedia Commons

Німецьке платтенбау, вигляд зовні. Фото: berlinapartment.no

Шикуніми - хрущовки в Ізраїлі після реновації

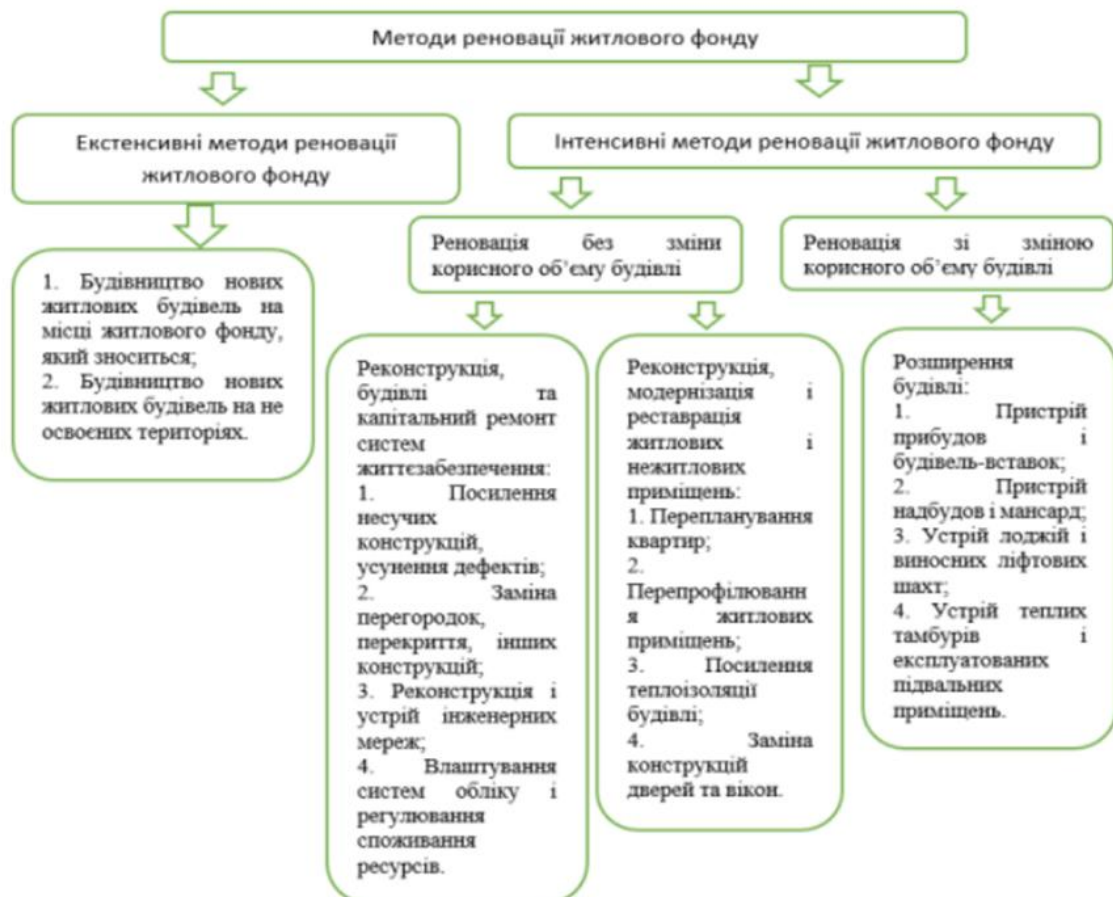

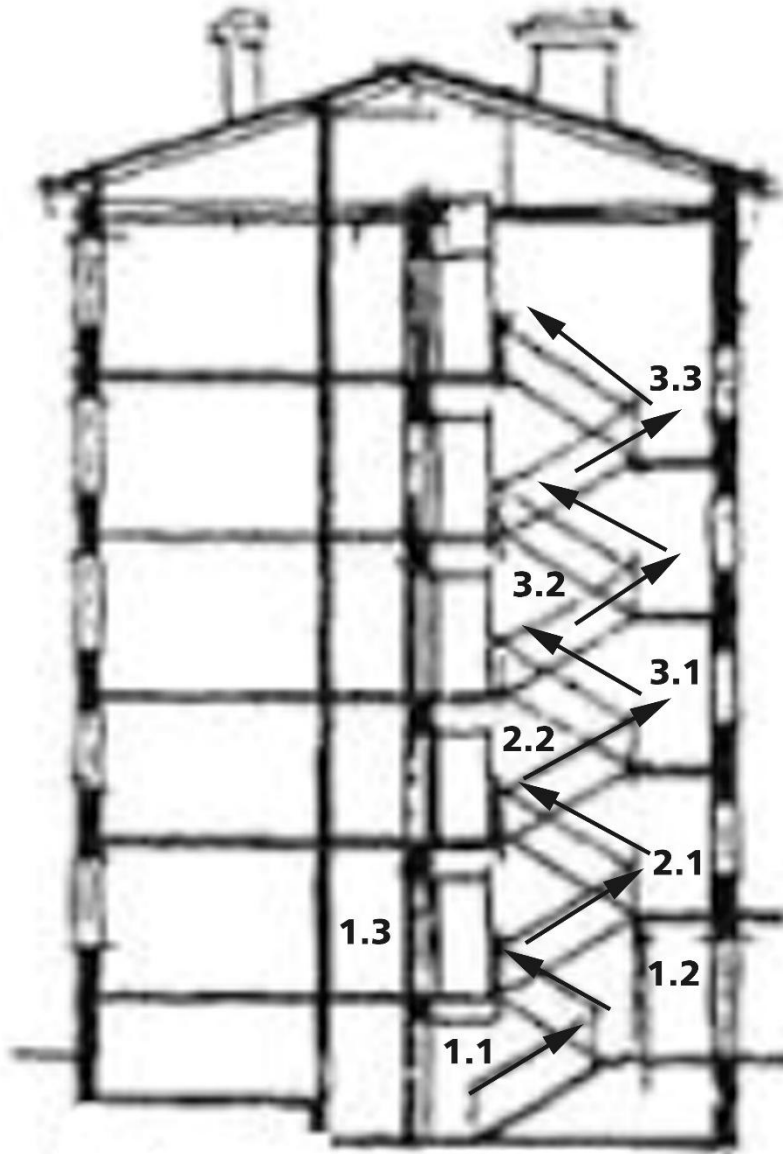
Гавр, місто, перебудоване Огюстом Перре (Франція)

Додаток 4

Основні цілі реновації

Забезпечення комфортних і якісних умов проживання населення в житловому будинку та в межах житлового середовища;
Інтеграція в житлове середовище об'єктів культурно-побутового обслуговування, торгівлі з широким спектром послуг;
Організація функціонально зручної системи зберігання автотранспорту, шляхом будівництва багатоярусних і підземних паркінгів;
Розширення діапазону образних характеристик: архітектурно-просторового (оформлення фасадів, видів будівель в єдину концепцію) та містобудівного середовищ (ландшафтно-рекреаційна організація території);
Оновлення, відтворення та оздоровлення міського середовища;
Створення містобудівних передумов для ефективного функціонування всіх елементів міського середовища;
Забезпечення високого архітектурно-художнього вигляду й естетичної якості міста.

Схематичне зображення виставкового маршруту

ТЕМАТИКО-ЕКСПОЗИЦІЙНИЙ ПЛАН МУЗЕЙНОЇ ВИСТАВКИ «БУДІВЛЯ, ЯКА ВИСТОЯЛА: ХРУЩОВКА, ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН»

№	Найменування розділів, тем, підтем (тематична структура)	Перелік експозиційних матеріалів	Місце збереження (посилання), шифр	Характер матеріалів (експонатів), розміри	Примітки
	Тема 1 Історія хрущовки				
	Підтема 1 Історичні передумови створення доступного житла.				
1.		Фото. Бараки	[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://chas-time.com.ua/ekonomika/pislyavoenna-vidbudovado-vlasnogo-zhitlacherez-vagonchiki.html	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 30x40 см	Демонстрація на інформаційному стенді
2.		Фото. М.С. Хрущов	[Електронний ресурс] – Режим доступу:	Фотопапір, фотодрук	Демонстрація на інформаційному

			https://historyurok.com.ua/tsikavi-fakty/z-istorii/pravyteli/prohrushchova.html	чорно-білий, 20x30 см	стенді
3.		Постанова ЦК КПУ і РМ УРСР від 24 серпня 1957 р. «Про розвиток житлового будівництва в УРСР»	Хронологічне зібрання законів — Т. IV (1957–1958). — К., 1964 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://old.archives.gov.ua	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
4.		Постанова РМ УРСР від 26 травня 1958 р. «Про застосування типових проектів у будівництві»	Хронологічне зібрання законів — Т. IV (1957–1958). — К., 1964 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://old.archives.gov.ua	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
	Підтема 2 Потреби радянської людини. Місія хрущовок.				
5.		Фото. Початок забудови Першотравневого житлового масиву в Києві	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/6701	Фотопапір, фотодрук чорно-білий,	Демонстрація на інформаційному стенді

		на Чоколівці, 1957 рік.	0-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilsya-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev	20x30 см	
6.		Фото. Загальний вигляд будівництва масиву на Чоколівці в Києві, 1958 рік.	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/670 10-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilsya-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
7.		Фото. Недільник на Першотравневому	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] –	Фотопапір, фотодрук	Демонстрація на інформаційному

		житловому масиві Солом'янського району Києва, липень 1960 року.	Режим доступу: https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilsya-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev	чорно-білий, 20x30 см	стенді
8.		Фото. Будівництво будинків на Бастіонній вулиці в Печерському районі Києва, 1959 рік.	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilsya-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev	Фотопапір, фотоdruk чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді

9.		<p>Фото. Будівництво будинку Першотравневого житлового масиву в Києві, червень 1959 року.</p>	<p>ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilisyayak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev</p>	<p>Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см</p>	<p>Демонстрація на інформаційному стенді</p>
10.		<p>Фото. Бригада будівельників-передовиків знайомиться з новими ділянками будівництва житлового масиву в Залізничному районі (сьогодні велика його частина входить до складу Солом'янського району)</p>	<p>ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-</p>	<p>Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см</p>	<p>Демонстрація на інформаційному стенді</p>

		Києва, 25 липня 1959 року.	hrushchovki-zalishilisyayak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev		
11.		Фото. Новосели переїжджають у нові квартири на Дарниці, квітень 1959 року.	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsy-a-hrushchovki-zalishilisyayak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
12.		Фото. Сім'я слюсаря-ударника Івана Шведенка вселяється до нової квартири на вулиці Піщаній (тепер вулиця Віктора Ярмоли в Шевченківському районі	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді

		Києва), 24 квітня 1962 року.	komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilisyayak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev		
13.		Фото. Бригадир-раціоналізатор Дарницького шовкового комбінату Мельник М. читає журнал у своїй новій квартирі в Києві, 5 лютого 1964 року.	ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://babel.ua/texts/67010-64-roki-tomu-hrushchovki-stali-etalonom-zhitlovoji-arhitekturi-jih-zvodili-timchasovo-do-nastannya-komunizmu-vin-ne-nastav-srsr-rozvalivsya-a-hrushchovki-zalishilisyayak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-kiyev	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
	Підтема 3 Типова квартира хрущовки 1950-1960 років				
14.		Комплекс. Речові експонати. Кухонна	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому

		мебель.			доступі
15.		Комплекс. Речові експонати. Столовий посуд.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
16.		Комплекс. Речові експонати. Мебель. Кімната.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
17.		Комплекс. Речові експонати. Постільна білизна.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
18.		Комплекс. Речові експонати. Техніка.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
19.		Комплекс. Речові експонати. Мебель. Дитяча.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
20.		Комплекс. Речові експонати. Іграшки.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі

21.		Комплекс. Речові експонати. Одяг.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
22.		Комплекс. Речові експонати. Передпокій.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
23.		Комплекс. Речові експонати. Книги та платівки.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
24.		Комплекс. Речові експонати. Килими.	Власність Р.А. Ульянової		Демонстрація у відкритому доступі
	Тема 2 Архітектура та відображення в мистецтві				
	Підтема 1 Хрущовка – архітектурна споруда.				
25.		Фото. Житловий масив на Русанівській протоці у	ЦДНТА України. Ф. Р-6. К. 1-277. Оп. 1.	Фотопапір, фотодрук	Демонстрація на інформаційному

		Києві. Розгортка уздовж набережної. 1962 р.	Од. зб. 32. Арк. 6	чорно-білий, 50x30 см	стенді
26.		Фото. Лазар Чериковер.	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80,%D0%9B%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%8C_%D0%97%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 30x40 см	Демонстрація на інформаційному стенді
27.		Фото. Предмети для прибирання кухні та їхні розміри, сторінка з книги Чериковера “Типи і габарити кухонного обладнання та планування	[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://elib.uraic.ru/bitstream/123456789/5741/1/0012212.pdf	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді

		кухонь малометражних квартир”.			
28.		Фото. За кресленнями Чериковера, жінка перед робочою поверхнею кухонного столу повинна займати лише 35 см, і не більше 80 см, одягаючи зимове пальто у коридорі.	[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://elib.uraic.ru/bitstream/123456789/5741/1/0012212.pdf	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
29.		Фото Автором проекту будинку серії К-7 у СРСР виступив інженер-будівельник Лагутенко Валерій Павлович	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://lixmuseum.by/ru/nashi-proekty/muzejno-obraznyj-zal-hrushhevka-60-yh/istoriya-vozniknoveniya-hrushhevki/	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
30.		Проект хрущовки типу К-7	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://lixmuseum.by/ru/nashi-proekty/muzejno-obraznyj-zal-hrushhevka-60-yh/istoriya-vozniknoveniya-hrushhevki/	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді

31.		Фото. Спорудження хрущовок.	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://life.pravda.com.ua/culture/2017/09/27/226648/	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
32.		Фото. Спорудження хрущовок.	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://life.pravda.com.ua/culture/2017/09/27/226648	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
33.		Фото. Спорудження хрущовок.	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://life.pravda.com.ua/culture/2017/09/27/226648	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
34.		Фото. Спорудження хрущовок.	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://life.pravda.com.ua/culture/2017/09/27/226648/	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
35.		Фото. Перевезення панелей зі складу	ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 147. Арк. 56	Фотопапір, фотодрук	Демонстрація на інформаційному

		гіпсопрокатного цеху [Із науково-технічного звіту «ПівденНДІ» по темі № 59-14; «Освоєння виробництва великопанельних гіпсових перегородок для Харківського Раднаргоспу»]. 1959 р.		чорно-білий, 20x30 см	стенді
36.		Фото. Розпалубка та зберігання силікатних блоків на складі готової продукції [Із науково-технічного звіту «ПівденНДІ» «Впровадження технології виробництва великих стінових блоків на базі місцевої сировини»].	ЦДНТА України. Ф. Р-2 К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 79. Арк. 97, 99	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді

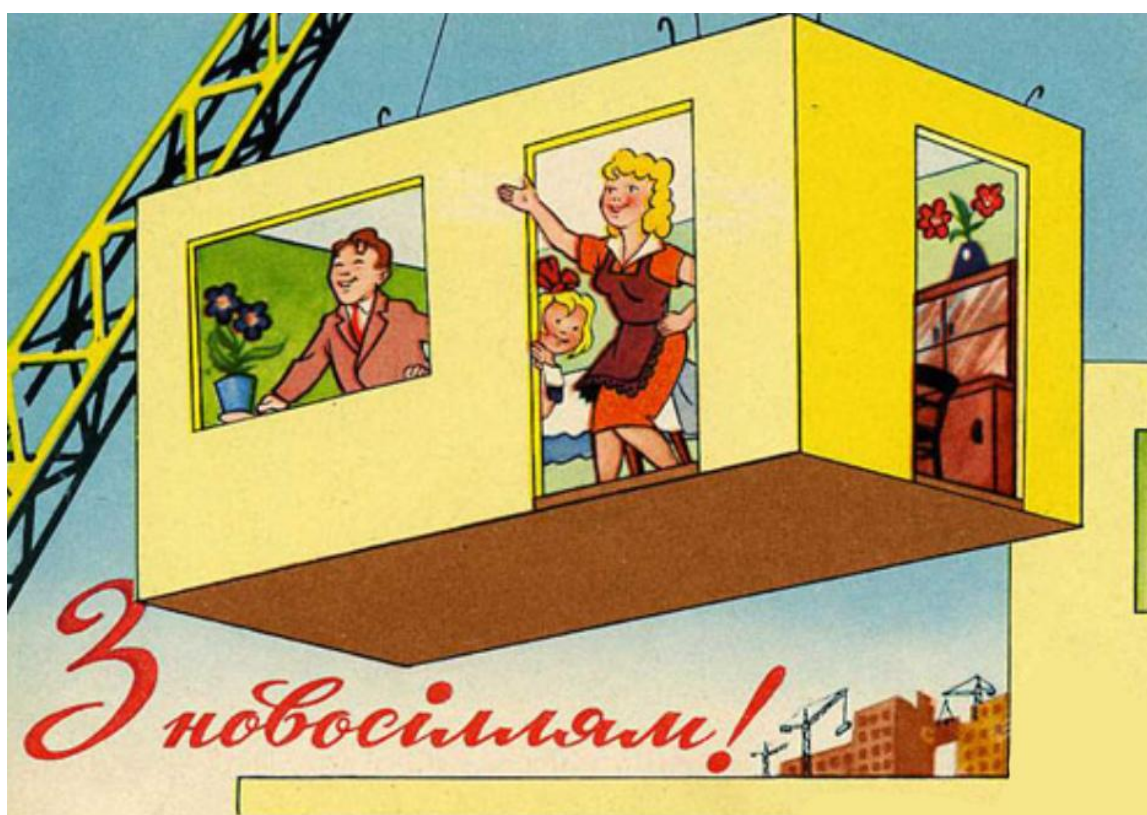
		1955 р.			
37.		Фото. Житлові будинки з багатокольоровим фризом на бульварі Шевченка у Києві [Із звіту «НДІБМВ» по темі № 62-3: «Розширення асортименту виробів із кераміки для будівництва. Розділ «А»: «Розробка нових кольорових глухих глазурей для керамічного облицювання»]. 1962 р.	ЦДНТА України. Ф. Р-99. К. 3-31. Оп. 1. Од. зб. 120. Арк. 62	Фотопапір, фотодрук чорно-білий, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
	Підтема 2 Хрущовка в мистецтві.				
38.		Комплекс. Речові експонати. Серія «Хрущовочки», художник Ільгіз Гіманов (2017)	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.pinterest.com/pin/510877151480344563/	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 30x40 см	Демонстрація на інформаційному стенді

	Тема 3 Сьогодення та майбутнє хрущовок				
	Підтема 1 Світовий досвід.				
39.		Фото реконструйованих будинків Берліна	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://propertytimes.com.ua/urban/renovaciya_hrushevok_snesti_ili_rekonsturovat	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
40.		Фото реконструйованих будинків Норфолка, Велика Британія	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://propertytimes.com.ua/urban/renovaciya_hrushevok_snesti_ili_rekonsturovat	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
41.		Досвід Ізраїлю. Фото реконструкції будинків 1950-1960 років	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://propertytimes.com.ua/urban/renovaciya_hrushevok_snesti_ili_rekonsturovat	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
42.		Досвід Ізраїлю. Фото реконструкції будинків 1950-1960 років	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://propertytimes.com.ua/urban/renovaciya_hrushevok_snesti_ili_rekonsturovat	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді

			sturirovat	20x30 см	
43.		Досвід Ізраїлю. Фото реконструкції будинків 1950-1960 років	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://propertytimes.com.ua/urban/renovaciya_hrushevok_snesti_ili_rekonsturirovat	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
44.		Досвід Ізраїлю. Фото реконструкції будинків 1950-1960 років	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://propertytimes.com.ua/urban/renovaciya_hrushevok_snesti_ili_rekonsturirovat	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
45.		Фото. Гавр, місто, перебудоване Огюстом Перре	[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://whc.unesco.org/en/list/1181/gallery/	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 20x30 см	Демонстрація на інформаційному стенді
	Підтема 2 Майбутнє хрущовок України				
46.		Інфографіка «Реконструкція застарілого житла в Україні»	МХХ Інв. № Д-14798	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 30x40 см	Демонстрація на інформаційному стенді

47.		Інфографіка «Принципи реновації житла»	МХХ Інв. № Д-14799	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 30x40 см	Демонстрація на інформаційному стенді
48.		Інфографіка «Основні цілі реновації»	МХХ Інв. № Д-14800	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 30x40 см	Демонстрація на інформаційному стенді
49.		Інфографіка «Методи реновації житлового фонду»	МХХ Інв. № Д-14801	Фотопапір, кольоровий фотодрук, 30x40 см	Демонстрація на інформаційному стенді
	Підтема 3 Наслідки вторгнення Росії в Україну				
50.		Речовий експонат. Двері.	МХХ Інв. № В-11	Метал, 2500x1250 мм	Демонстрація у відкритому доступі
51.		Речовий експонат. Двері	МХХ Інв.	Метал,	Демонстрація у

		підвалу.	№ В-12	2500x1000 мм	відкритому доступі
--	--	----------	--------	--------------	-----------------------

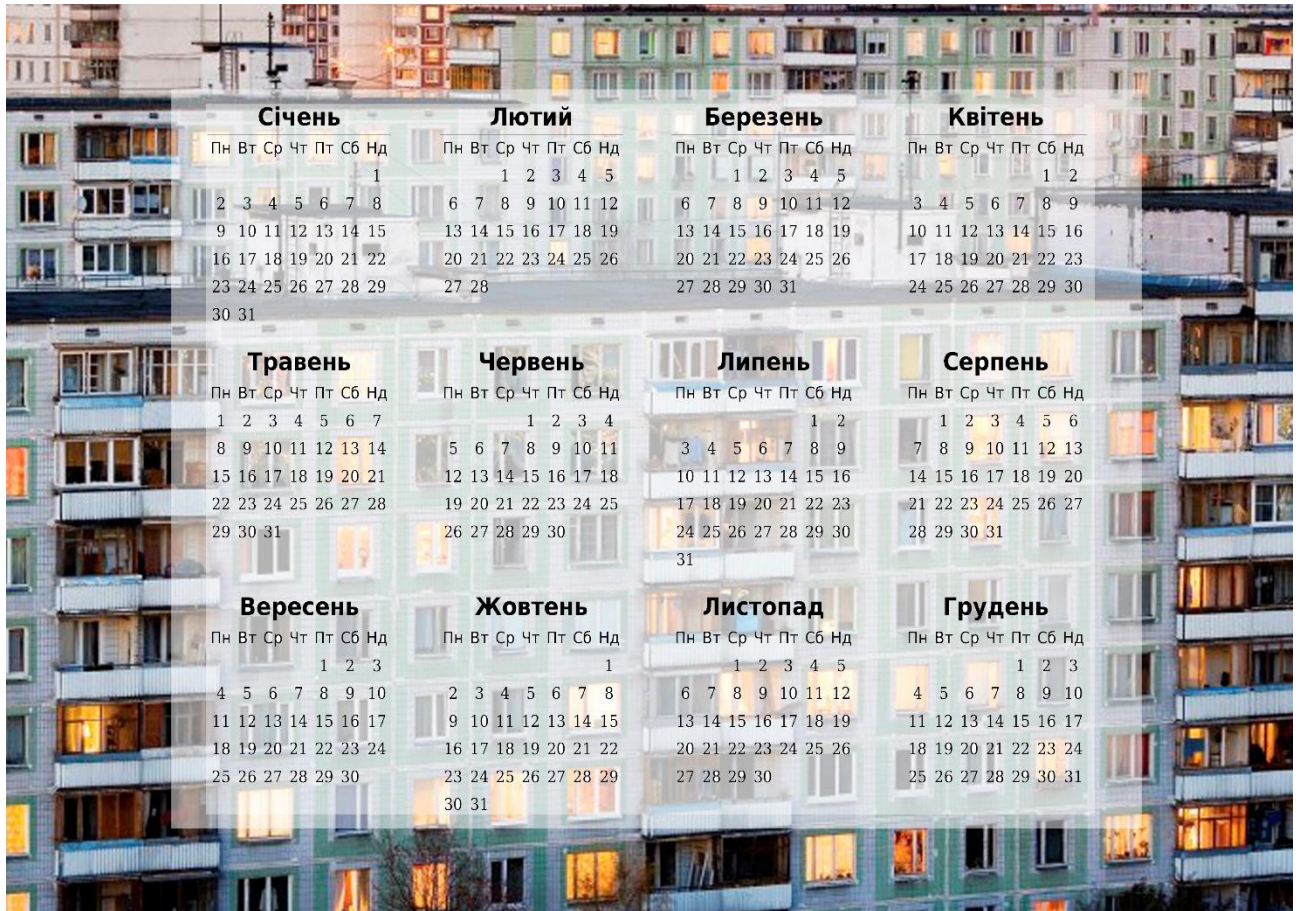
Рекламні листівки

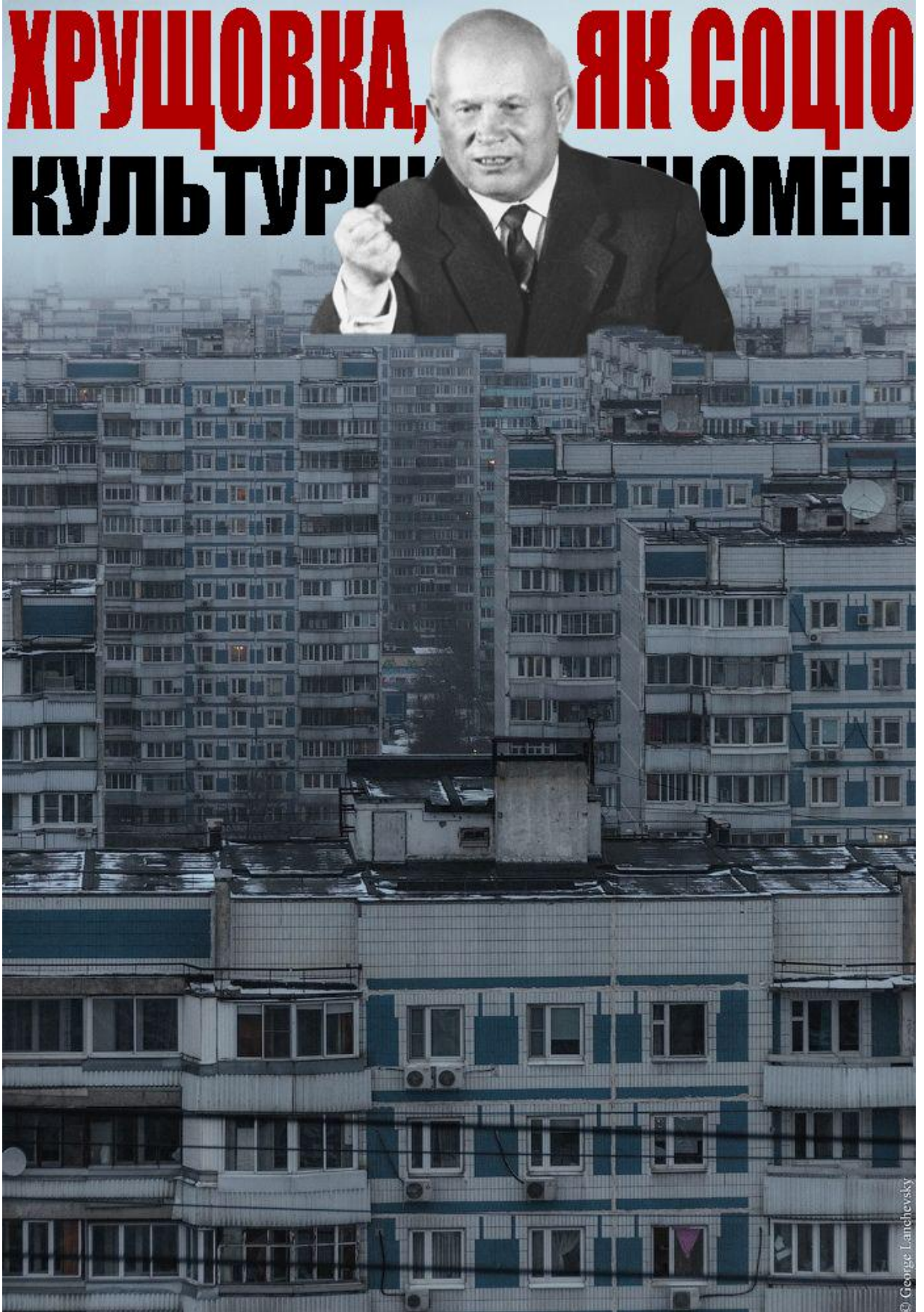
Рекламні листівки

3D конструктор з фанери «Хрущовка»

Календар

Рекламный проспект

Історія України. (52 годин) 11 клас

Програма: затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 зі змінами затвердженими Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 лютого 2019 року № 236.

Підручник: Наказ МОН від 12.04.2019 № 474

«Історія України (рівень стандарту)» підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти Хлібовська, Г. М.; Наумчук, О. В.; Крижановська, М.Є.; Гирич, І.Б.; Бурнейко, І.О. (2019)

Тема розділу	Години	Практична робота	Тематичний контроль
Історія України			
Повторення. Вступ.	1	-	-
Розділ 1. Україна в перші повоєнні роки	8	1	1
Розділ 2. Україна в умовах десталінізації	9	1	1
Розділ 3. Україна в період загострення кризи радянської системи	9	1	1
Розділ 4. Відновлення незалежності України	9	1	1
Розділ 5. Становлення України як незалежної Держави	10	1	1
Розділ 6. Творення нової України	6	1	-
Всього:	52	6	5

Календарно-тематичний план Історія України (52 годин) 11 клас

№ уроку	Тема уроку	Класи			
		11	корекція		корекція
		Дата проведення уроку			
ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП					
1	Повторення. Вступ.				
Розділ 1. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ					
2	УРСР в системі міжнародних відносин.				
3	Встановлення кордонів УРСР. Адміністративно-територіальні зміни.				
4	Внутрішньополітичне й економічне становище УРСР.				
5	Масовий штучний голод 1946—1947 рр.. Ідеологічні кампанії.				
6	Посилення радянзації та репресії у західних областях УРСР.				
7	Практична робота «Вирвані з коренем. Депортації українців у 1944–1951 рр.».				
8	Культура та повсякденне життя в перші повоєнні роки.				
9	Тематичний контроль «Україна в перші повоєнні роки».				
Розділ 2. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ					
10	Внутрішньополітична ситуація. Десталінізація.				

11	XX з'їзд КПРС та його наслідки.				
12	Зміни в управлінні господарством.				
13	Становище сільського господарства.				
14	Нові явища у соціальній сфері та повсякденному житті населення.				
15	Зародження дисидентського руху в Україні.				
16	Практична робота «Феномен українського шістдесятництва».				
17	Зміни в освіті та особливості розвитку культури. Релігія.				
18	Тематичний контроль «Україна в умовах десталінізації».				
Розділ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ					
19	Ідеологічні орієнтири партійно-радянського керівництва. Конституція УРСР 1978 р.				
20	Активізація дисидентського руху: течії, форми та методи боротьби.				
21	Репресії проти дисидентського руху.				
22	Практична робота «Українські дисиденти – виклик системі».				
23	Економічне становище УРСР у 1960-1970 –х роках.				
24	Наростання кризових явищ в економіці та суспільстві.				
25	Зміни в соціальній та національній структурі населення.				
26	Особливості розвитку культури.				
27	Тематичний контроль «Україна в період загострення кризи радянської системи».				

Розділ 4. ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

28	Україна в умовах перебудови СРСР.				
29	Інформаційна революція.				
30	Поглиблення кризових явищ в економіці та суспільстві.				
31	Практична робота «Біль і пам'ять Чорнобильської катастрофи».				
32	Активізація національно-демократичного руху в другій половині 1980-х рр.				
33	Особливості розвитку культури. Відродження церковного життя.				
34	Україна у загальносоюзних суспільно-політичних процесах у першій половині 1990 - 91 років.				
35	Проголошення, незалежності України.				
36	Тематичний контроль «Україна в період загострення кризи радянської системи».				

Розділ 5. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

37	Початок державотворчих процесів				
38	Політичні процеси 1990 – х років. Конституція України 1996 р.				
39	Формування ринкової економіки. Гривня.				
40	Особливості економічних процесів.				
41	Етносоціальні процеси.				
42	Формування зовнішньої політики України				

43	Суспільно - політичні процеси в Україні 2000 – 2009 років.				
44	Суспільно - політичні процеси в Україні 2009 – 2013 років.				
45	Практична робота «Особливості, здобутки, проблеми державного будівництва в сучасній Україні».				
46	Тематичний контроль «Становлення України як незалежної Держави».				
Розділ 6. ТВОРЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНИ					
47	Загострення дискусії, щодо геополітичного вибору України.				
48	Революція Гідності				
49	Збройна агресія Російської Федерації				
50	Практична робота «Україна в умовах гібридної війни».				
51	Соціально – економічне становище України. Україна та ЄС.				
52	Релігійне життя. Особливості розвитку культури. Реформа освіти.				

Програма з музейної педагогіки «Хрущовка, як соціокультурний феномен» на 2022-2023 рр.

Вікова група: 11 класи

Форма	Назва	Аудиторія	Місце проведення	Педагогічні методи/матеріали	Мета заходу	Перевірка ефективності
Гра «Правда чи вигадка»	«Хрущовська відлига»	Учні 11 класів	Клас або музейна виставка «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»	Наочно- ілюстративний, аналіз, розвиток креативного мислення. Матеріали та технології: ноутбук, проектор (якщо гра проводиться у класі) роздруковані роздаткові, папір та ручки	Закріплення теми «Нові явища у соціальній сфері та повсякденному житті населення»; визначення основних тенденцій та протиріччя процесу реформування промисловості та сільського господарства; порівняння, аналіз та аргументування висновків щодо науково-технічної революції доби відлиги, реформ у соціальній сфері	Сріз знань учнів

					та освіти.	
Гра «Перенос у часі»	«Хрущовка»	Учні 11 класів	Клас або музейна виставка «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»	Наочно- ілюстративний, аналіз, розвиток творчої активності та креативного мислення, структурування матеріалу. Матеріали та технології: ноутбук, проектор (якщо гра проводиться у класі) роздруковані роздаткові, папір та ручки	Закріплення теми «Грошова реформа. Повсякденне життя населення» визначення характерних ознак соціальної політики; вміння робити висновки про наслідки соціальних реформ, висловлювати власні судження щодо соціальних проблем.	Сріз знань учнів
Гра «Перенос у часі»	«Дисиденти»	Учні 11 класів	Клас або музейна виставка	Наочно- ілюстративний, аналіз, розвиток	Закріплення теми «Зародження дисидентського руху в	Сріз знань учнів

			«Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»	творчої активності та креативного мислення, структурування матеріалу. Матеріали та технології: реквізит, ноутбук, проєктор (якщо гра проводиться у класі) роздруковані роздаткові, папір та ручки	Україні», висловлення і аргументування власних суджень щодо шістдесятництва в українській культурі; зародження дисидентського руху; складання характеристики історичних персоналій: Ліна Костенко, Іван Драч, Василь Стус, Левко Лук'яненко.	
Музейна лекція	«Хрущовка, як соціокультурний феномен»	Учні 11 класів	Виставка «Будівля, яка вистояла: хрущовка, як соціокультурний феномен»	Наочно-ілюстративний, аналіз, розвиток творчої активності та креативного мислення, структурування	Закріплення теми «Соціальна політика», розширення кругозору учнів, збагачення мовленнєвої культури шляхом вивчення нових термінів, розвиток	Сріз знань учнів, оцінювання історичного есе

				матеріалу. Матеріали та технології: експонати музейної виставки, роздруковані роздаткові, папір та ручки	творчості, креативності, здатності вести діалог, систематизування інформації і її інтерпретації	
--	--	--	--	--	---	--

Музейна лекція «Хрущовка, як соціокультурний феномен»

Практичне заняття: музейна лекція «Хрущовка, як соціокультурний феномен» за темою «Соціальна політика» розроблено відповідно до освітньої програми.

Аудиторія: учні 11 класу загальноосвітньої школи.

Тривалість: 45 хвилин.

Учні заздалегідь опрацьовують теми «Експерименти в економіці у 1950-х – на початку 1960-х років» та «Соціальна політика», що відповідає параграфу 11 та 12 підручника Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / Г. М. Хлібовська, О. В. Наумчук, М. Є. Крижановська, І. Б. Гирич, І. О. Бурнейко. — Тернопіль : Астон, 2019. — 256 с. : іл. Хлібовська 2019.

Методичне обладнання лекції: друквані роздаткові матеріали, папір А-4, ручки.

План уроку:

1. Вступ. Організація класу 5 хв.
2. Лекційна частина з відповідями на питання 20 хв.
3. Практична частина з виконанням завдань 15 хв.
4. Підсумки. 3 хв.
5. Домашнє завдання. 2 хв.

Таким чином, практичне заняття «Хрущовка, як соціокультурний феномен» відбуватиметься у формі музейної лекції, завдяки якій станеться закріплення отриманих знань шляхом візуалізації та художньої інтерпретації, доповнення вже отриманої раніше інформації.

Мета:

Навчальна: закріпити знання з теми «Експерименти в економіці у 1950-х– на початку 1960-х років. Соціальна сфера» на прикладі соціальної політики, а саме – масштабного житлового будівництва.

Виховна: Через усвідомлення важливості вивчення історичної спадщини виховати почуття гордості та патріотизму. Відчути єдність кожної родини, кожного мешканця з великими історичними подіями.

Розвиваюча: Сприяти засвоєнню навчальних матеріалів з історії України. Розвинути вміння аналізувати і чітко структурувати матеріали для подальшого використання та переказу.

Хід уроку:

Вступ. Організація класу

Лектор: Доброго Дня! Мене звати Андрій Романович, музеєзнавець, екскурсовод. Сьогодні у нас відбуватиметься музейне практичне заняття, котре складатиметься з двох частин: теоретичної та практичної.

Прошу, заходьте до нашої типової п'ятиповерхівки.

У перші десятиліття радянської влади нові будинки практично не будувалися, міста були перенаселені, приріст населення був непропорційний зростанню нового житла. Внаслідок масової втечі селян у міста почалося швидке зростання міського населення. За даними всесоюзних переписів частка міського населення в УРСР збільшилася з 18,5% (від загальної кількості 28,995 млн. осіб) у 1926 р. до 36,2% (від 30,946 млн. осіб) у 1939 р. і до 45,7% (від 41,869 млн. осіб) у 1959 р. Відтак, мільйони людей жили в комуналках, бараках, підвалах, різноманітних халупах і просто аварійних будинках. У результаті з року в рік середня фактична норма житлової площі на одну людину скорочувалася. Квартирне питання вирішувалося шляхом переселення і ущільнення людей в конфіскованих квартирах, спорудження житла «полегшеного типу» тобто бараків або землянок. Подібне житло будувалося на місці старих будинків, жителів яких, якщо їм не вдавалося отримати кімнату в нових будинках, переселяли за межі міста в бараки. Як правило, таке житло будувалося як тимчасове. Хоча збереглося безліч бараків, будинків без елементарних зручностей, у яких проживають і донині. *Фото бараків ви можете побачити на стендах.*

Поширення комунальних квартир вирішували питання економії: один санвузол, плита, водопровідний кран на десять — п'ятнадцять сімей.

Упорядковані квартири зі всіма зручностями отримували лише фахівці, номенклатурні працівники.

Капітальних будинків будувалося занадто мало в силу їх дорожнечі, а будівництво бараків було обмежено постановою РНК (Рада народних комісарів СРСР) в 1934 році «Про поліпшення житлового будівництва», що призвело до зменшення загальних обсягів будівництва.

До того ж війною було зруйновано близько 70 млн. кв.м житла. Таким чином, назріла житлова криза, який необхідно було вирішувати. Гостро постало питання дешевого і доступного житла для радянських людей.

За вирішення квартирної проблеми взявся М.С. Хрущов. *Ось його фото на стенді.* Зі своїх поїздок за кордон він привіз ідею будівництва дешевого соціального житла. Американці ще в 18 столітті почали будівництво каркасних будинків для переселенців. Такі будинки були легкі та швидкі в збірці. В Європі стали практикувати будівництво збірних будинків в кінці XIX-початку XX століть. У 1925 році в Німеччині воно отримало більш широке поширення, коли була розроблена система будівництва будинків зі збірних елементів-платтенбау.

М.С. Хрущов об'єднав ідею німецького платтенбау з американським конвеєрним будівництвом. Розроблені радянськими архітекторами панельні п'ятиповерхівки здешевлювали будівництво нового житла на 30% за рахунок відмови від архітектурних надлишків.

Поворот до системного житлового будівництва зробили постанова ЦК КПУ і РМ УРСР від 24 серпня 1957 р. «Про розвиток житлового будівництва в УРСР», яка відводила на усунення нестачі житла для трудящих 10–12 рр., та постанова РМ УРСР від 26 травня 1958 р. «Про застосування типових проектів у будівництві», що зменшила висоту житлових приміщень до 2,5 м і започаткувала будівництво будинків для малосімейних та однаків (відомих, як «готельки»). *Копії цих Постанов ви можете побачити на стендах.*

У цьому сенсі будівництво п'ятиповерхівок стало виходом зі сформованої ситуації.

Першими масовими «хрущовками» в УРСР стали будинки серії 1-438, що її розробила київська проектна організація «Гіпроград» зі своєю харківською філією; їх будували від 1958 р. Конструктивна схема будівель серії — безкаркасна з поздовжніми несучими стінами; фундамент бутобетонний, стіни цегляні, зовнішні завтовшки 0,51–0,6 м, внутрішні — 0,38, 0,51 і 0,64 м; перегородки — гіпсобетонні, міжквартирні завтовшки 0,16 м та міжкімнатні — 0,08 м; перекриття — зі збірних залізобетонних пустотних плит.

Дещо згодом, але також 1958 р., розпочалося будівництво серії 1-480, розробленої в КиївЗНДІЕП, що стала наймасовішою з-поміж будинків «хрущовських» серій. Перші будинки споруджувалися з цегляних блоків, іноді з цегли ручної кладки. Згодом цеглу замінили залізобетонними панелями, вкритими керамічною плиткою. Несучі стінки були завтовшки 0,45 м як у цегляних, так і у бетонних модифікацій (проти 0,51–0,6 м серії 1-438). В першій половині 1960-х рр. серію було модифіковано до 9 поверхів з ліфтом.

І, нарешті, серія 1-464, розроблена московським інститутом «Гіпростройіндустрія». Перші п'ятиповерхівки серії з'явилися в київських районах Чоколівка та Відрадний 1964 р., але вже від наступного року почалася переможна хода модернізованих в КиївЗНДІЕП 9-поверхових модифікацій серії, які будувалися до кінця 1970-х рр., згодом навіть в 12-поверховій модифікації. Будинки серій 1-464 зводилися з панелей з бетону рекордно низької товщини 0,35 м, малою відстанню поперечних несучих стін 2,6– 3,2 м. Але, за всіх недоліків, серія виявилася найпростішою, економнішою й технологічнішою з усіх на той час, що дозволяло виконувати й перевиконувати плани будівництва житла.

Копії планів усіх цих серій п'ятиповерхівок ви бачите на стендах. Багато хто з вас впізнає в них квартири ваших батьків чи бубусі, дідуся.

Новою формою будівництва в містах стала забудова вільних територій житловими масивами, в плануванні яких передбачалося скористатися напрацюваннями вітчизняних теоретиків містобудування 1930-х рр. Комплексне будівництво включало озеленення, благоустрій, прокладання підземних мереж та

інженерне облаштуванням території. Водночас спричинило зміну усвідомлення як організації міського простору, так і життєвого простору в помешканні.

Сталися в нагоді забуті праці фахівця будівельного управління НКВС Л. Черіковера, який ще в 1930-х рр. здійснив, очевидно, величезну роботу з обрахунку мінімального простору для виконання типових рухів людини й одержав, що, приміром, вдягання черевиків потребує простору 50x85 см, вмивання — 70x50 см, витирання рушником — 50x110 см, прасування білизни — 50x90 см, тощо. Тож, вбиральня завширшки 75–80 см виявилася достатньою, аби стояти із зігнутими в ліктях руками, передпокій довжиною 110 см — щоб роздягнутися і повісити одяг, а чотириметрова кухня — для приготування їжі. У шафі ж на кожну людину вистачить 50 см штанги, оскільки людина потребує одного костюму і одного пальта. У 1958 р. за розробками Черіковера, розвинутими ентузіастами з Академії будівництва і архітектури та Держбуду СРСР, були затверджені будівельні норми і правила для житлових будівель.

Наврядчи комусь з нас сьогодні достатньо 50 см штанги у шафі для одягу.

Ось фото цього чудового фахівця, який вирахував ці норми. У вас буде шанс на собі спробувати всі його норми.

Для того, щоб здешевити будівництво, було вирішено «урізати» все, що можна було. Будинки будувалися в п'ять поверхів, що дозволяло зменшити товщину несучих стін. Відмовилися від ліфта, людина може цілком піднятися на п'ятий поверх без шкоди для здоров'я; прибрали горище і сміттєпровід, звузили сходові прольоти, зменшили висоту стель.

У народі жартували, що М.С. Хрущов поєднав туалет з ванною, але не встиг з'єднати стелю з підлогою. У деяких проєктах були відсутні балкони. Кухні проєктувалися мініатюрні від 5 до 7 кв.м., мешканцям доводилося обідати по черзі — такі квартири заселялися з розрахунку «кількість осіб в родині мінус один»; невеликі передпокої, туалет, поєднаний з ванною (часто ванну ставили сидячу), прохідні кімнати. Існує думка, що такі кімнати створювалися з метою не допустити заселення декількох сімей і відтворення нових комуналок.

Досить незвичайним було спорудження на кухні, так званих шаф-холодильників для зберігання продуктів в зимову пору року. Стіна у такої шафи зовні була товщиною в півцегли, і взимку часто біля нього утворювався іній.

Далі зібрали сукупність щоденних потреб, аж до потреби в безпеці руху, розраховали середню кількість дорослих, дітей і літніх людей на тисячу містян; визначили гранично припустиму відстань від будинку до дитячого садочка (150–200 м), школи (200–300 м), дрібних торговельних точок, установ побутового обслуговування, поліклініки (500 м), а також кінотеатру, універмагу, хімчистки (1500 м — нетривала поїздка громадським транспортом), зрештою лікарні і т. ін. Все це разом утворило житловий мікрорайон, і саме мікрорайон став базовою одиницею міської структури.

У той час будівництво нових панельних будинків вважалось проривом, оскільки змогло забезпечити житлом безліч сімей, розселити комунальні квартири і бараки. Незважаючи на те, що ці будинки не люблять за сірість, вони спровокували стрибок у розвитку промисловості. Будувалися заводи і комбінати з виробництва панелей і перекриттів. Мікрорайони росли як гриби після дощу, завдяки технології будівництва. Конструкції везли прямо з заводу, на будмайданчику монтували і обробляли. Будинки збиралися подібно етажерці, бригади працювали в три зміни, продуктивність праці підвищувалася. Типова п'ятиповерхівка монтовувалася за 12 днів, оздоблення займала 30 днів. Будівництво будинку тривало ні багато, ні мало - близько 50 днів. *Копії фото з будівництва, які зберігаються в архівах можна побачити на стендах.*

Індустріалізація будівництва зменшувала витрати на будівництво, знижувала собівартість житлової площі та витрати на експлуатацію основних механізмів. Втім, вона привела до перебудови галузі в цілому СРСР. Першу механізовану лінію для виробництва панелей та перекриттів було закуплено у Франції. Замість численних дрібних створювалися великі спеціалізовані підприємства (трести і будівельно-монтажні організації, об'єднані спеціалізованими управліннями), які потребували нової техніки — баштових кранів, екскаваторів, бульдозерів, компресорів. Для

розширення виробництва та застосування принципово нових будівельних матеріалів й обладнання широко залучалися суміжні галузі економіки УРСР.

Споруджувалися нові промислові підприємства, наприклад, автоматизований завод з виробництва бетону в Новій Каховці. Це потребувало часу і коштів. Капіталовкладення в житлове будівництво республіки протягом 1950–1958 рр. зросли майже в 3,5 рази. Можна сказати, що утворилася нова галузь — промисловість будівельних матеріалів. Зазнавали впливу навіть, здавалося б, далекі галузі, як виробництво меблів (традиційні меблі неспівмірні з малогабаритною квартирою) тощо.

Матеріал (керамзитобетон, газобетон), що використовується при будівництві, не міг забезпечити ні гарної звукоізоляції, ні достатнього тепла у квартирах. Крім того, в будматеріали, з яких збиралися будинку серії ГІ, відмічено значне зміст азбесту, небезпечного для здоров'я людини. Перегородки в кімнатах настільки тонкі, що не можна було повісити важких книжкових полиць або кухонних шаф.

Тіснота квартир — «хрущовок» з лишком компенсувалася досить просторими дворами, часто густо засаджені зеленню.

Для радянської людини, втомленої від тісноти бараків і комуналок, ці метри ставали щастям і можливістю влаштувати особисте життя без сторонніх очей.

Ось ми й дішли до четвертого поверху. Сходовий прольот між четвертим та п'ятим поверхом присвячений відображенню хрущовок у мистецтві. *Подивіться на фотокопії картин Ільгіза Гімранова, як тепло та душевно він зображує хрущовки.*

Ще М.С. Хрущова стала хвилювати доля споруджуваних будинків. Житло хоч і споруджувалися в мінімальні терміни, але все це робилося в стаханівському поспіху, що досить сильно шкодило якості, так і перевитрата коштів міського бюджету становила 20%.

М.С. Хрущов пропонував надбудувати будинки чотирма — п'ятьма поверхами, монтувати ліфт.

Спочатку хрущовки будувалися з розрахунку терміну служби 25 років, як тимчасове житло, яке буде поступово замінюватися на більш зручне і комфортне.

Але, як кажуть, немає нічого більш постійного, ніж тимчасове. Справжні дослідження говорять, що при відповідному капітальному ремонті та експлуатації такі будинки можуть прослужити ще сто років.

Але на сьогоднішній день хрущовки сильно застаріли і морально і фізично, часто стаючи просто небезпечними для мешканців. Зношення цих будівель вимагає їх реконструкції. Для вирішення цієї проблеми проводять розселення і знос будинків, на місці яких будуть будувати нові. *Але це один з шляхів реконструкції, як можна побачити на інфографіках.*

В Європі в післявоєнний час у зв'язку з бурхливим зростанням чисельності населення в містах, йшло інтенсивне будівництво будинків масових серій. У Франції і Німеччині реновацію почали більше 30 років тому. На сучасному етапі в Західній Європі найбільш поширене малоповерхове панельне будівництво. Частка панельних будинків у житловому фонді Великобританії, Фінляндії, США становить близько 20-40%. Їхня популярність пояснюється насамперед економічністю, а крім того низьким обсягом відходів, що забруднюють навколишнє середовище. Тому над концепціями розвитку територій працювали видатні архітектурні бюро з Швеції, Франції, Великобританії. Адже мова йде виключно про комплексний розвиток територій і потрібно врахувати всі нюанси: від заміни всіх інженерних комунікацій — до створення в кварталах гармонійного і зручного середовища проживання для сотень тисяч городян.

У Німеччині, наприклад, панельні будинки розбирають, панелі дроблять і використовують для будівництва доріг. При ущільненій забудови два з п'яти будинків зносять, а територію упорядковують.

Як варіант, існує можливість санації старого житла: утеплення будівель і, встановлення сучасних стояків, склопакетів. Але за підрахунками фахівців санація старої «хрущовки» обходиться дорожче будівництва нового житла. Тому цей варіант не підходить для масової реновації.

Цікавий досвід Ізраїлю, де в ті ж 1950-1960 роки також будували дешеве житло - 4-5-поверхові прості багатоквартирні будинки, відомі як шикуніми. Хоча вже було реалізовано кілька проєктів щодо повного знесення таких будівель, у Тель-Авіві

зараз поширюється практика надбудови шикунімів додатковими поверхами, які підтримує додатковий зовнішній каркас.

Подібні проєкти реалізуються без відселення мешканців, хоча їм доводиться терпіти з рік незручності, проте натомість вони отримують збільшення житлоплощі за рахунок зовнішніх балконів та лоджій (а то й кімнат), модернізацію всього будинку із заміною комунікацій, збереження місця проживання та відсутність витрат на переїзди та ремонти (що теж дороге задоволення).

Фото реальних будівель 1950-1960 років, які було реконструйовано в інших країнах Європи можна побачити на стендах.

А що ж з Україною? Дискусії про необхідність реновації (поновлення житлового фонду) хрущовок точаться у суспільстві вже довгий час. Відповідно до Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» 2006 року Держава взяла курс на знесення застарілого житлового фонду. Хоча чіткого механізму, які будинки зносити, а які ні, у Держави поки що немає. Як сказано у законопроєкті, органи місцевого самоврядування будуть затверджувати проєкти комплексної реконструкції кварталів, після чого буде проводитися конкурс на обрання інвестора-забудовника.

Проте механізм цього закону виявився недієздатним, бо необхідна обов'язкова згода на переселення всіх 100% власників нерухомості у будинках, які планують реконструювати чи зносити. Близько 20% власників відмовляються залишати свою квартиру. Також роботу закону ускладнив коефіцієнт 1,5 на відшкодування житлової площі. Тобто, власнику повинні були відшкодувати квартиру площею в 1,5 раза більше за наявну за згодою на реконструкцію. Виходило, що замість тісної хрущовки в обжитому районі людям пропонували просторішу квартиру, але на околиці або просто в незручному місці, що влаштовувало далеко не всіх.

У 2021 році Мінрегіон, визнавши неефективність чинних норм, розробив законопроєкт «Про внесення змін до Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» та направив його на розгляд до Кабміну. Проєкт пропонує у разі згоди вже лише 75% власників квартир приймати рішення щодо реконструкції. При визнанні місцевою владою

будинку аварійним і таким, що підлягає знесенню, згода мешканців узагалі не буде потрібна.

У законопроекті вказано широкий перелік можливих джерел фінансування реконструкції, проте, насамперед, планують здійснювати її за рахунок інвесторів-забудовників. Але вони більше зацікавлені у зведенні нових об'єктів, ніж реконструюванні старих.

Виконавчі органи міських рад мають стати замовником реконструкції. Для чого, за новими вимогами, потрібно провести технічне обстеження кожного будинку та вирішити, який термін його експлуатації і наскільки він застарів (це залежить від стану споруди та року будівництва). Якщо ухвалить законопроект, місцеві органи влади матимуть право скласти перелік об'єктів для реконструкції, та визначати їхню черговість. Потім розпочнеться зведення стартових будинків для розселення людей із призначених під знесення хрущовок. За умови, звичайно, що 75% мешканців будівлі дадуть згоду на це.

Для легшого засвоєння сказаного, подивіться на інформаційні стенди. Усім нам дуже хотілося б, щоб наші хрущовки мали вигляд реконструйованих хрущовок Європи.

Трошки втомилися? Бачу, що так. Зараз ми перейдемо до практичної частини нашої музейної лекції. Зараз ми стоїмо перед дверима звичайної двокімнатної квартири хрущовки. За дверима – інший час. Там простір, в якому час зупинився. Там – 1960 роки. Тому прошу зараз вимкнути телефони та гаджети. Тоді не було гаджетів. Мені б хотілося, щоб ви повністю поринули у той час.

Усе можна мацати, тільки обережно! Прийшовши сюди, ніби переносишся на півстоліття тому: висока стеля, тьмяне освітлення абажура та відсутність шпалер. Доторкаєшся до стіни – і руки забруднюються в побілці.

Що спадає на думку, коли ми думаємо про 1960х? Це молодість наших бабусь та дідусів, Гагарін, відлига, платівки «Мелодія» з рідкісними «Бітлз», «Той самий» чай, вірші Вознесенського, пісні Едіти П'єхи...Радіола, ламповий телевізор, в'язані серветки, сітчаста авоська та килим настінний «Ранок у сосновому борі».

Тут мешкає сім'я з трьох людей. Чоловік працює бухгалтером на ремзаводі, дружина – на взуттєвій фабриці, їхня маленька донька ще ходить у садок — таку історію ми вигадали.

Про мешканців цієї квартири говорять дерев'яні рахівниці, старі черевики, капелюх з вовни та безліч старих іграшок. Всі експонати, з 60-х років, навіть у флакончику одеколону з пульверизатором зберігся запах «Шипра», яким часто пахли радянські чоловіки.

А ось це - дитячий фільмоскоп, раніше діти дивилимь фільмоскоп замість мультфільмів.

Повернутись у минуле можна, погортавши пресу за 1967 рік. На той час преса закликала переселятися з хуторів до колгоспів, писала про мотокрос і навіть публікувала історії романтичних відносин.

Учень. Я навіть не знаю, що це та як це працює! - Каже хлопець, розглядаючи невігадливе пристосування - пилосос «Буран».

Лектор. Зараз покажу. Всі експонати робочі. Їх передали до музею місцеві мешканці.

Пропоную вам усе огланути, потім взяти бумагу та ручку й написати маленьке історичне есе на тему «Життя в хрущовці».

Учениця. Після такого «занурення» одразу захотілося зателефонувати бабусі. Дзвонити якомога частіше.

Лектор. Значить, мета музею в цій частині виконана. І про це теж напишуть у своєму есе!

Учні нюхають одеколон, включають радіолу, міряють капелюх, торкаються іграшок, розсаджуються та пишуть есе. Вчитель має оцінити есе та задати домашнє завдання.

Лектор. Але це ще не все на сьогодні. В зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії в Україну від 24.02.2022 зруйнована велика кількість хрущовок. Цій будівлі пощастило трошки більш Вона вціліла. Але я нічого більш не буду казати. Прошу тільки коли будете виходити з будівлі звернути увагу на вхідні двері,

на двері до підвалу. Можете спуститися до підвалу. Там ще стоять стільці, на яких мешканці будинку чекали завершення обстрілів.